

क्षेत्रीय शिक्षण संस्थान, भोपाल

Regional Institute of Education, Bhopal

गुजराती भाषामां ICT संकलित अध्ययन-अध्यापन सामग्री
निर्माण अने गुजरातना KRPs/SRGs माटेनी ताकीम

Developing ICT Integrated Teaching Learning Material In
Gujarati Language and Training to KRPs/SRGs of Gujarat

Year : 2018-19

(PAC No. 16.18)

Programme Report

:: Programme Coordinator ::

Dr. Suresh K. Makwana

Asst. Prof. in Gujarati

DESSH, RIE-Bhopal

:: प्रशिक्षण स्थल ::

क्षेत्रीय शिक्षण संस्थान, श्यामला हिल्स, भोपाल

प्राचार्यश्री का संदेश

शिक्षा में भिन्न भिन्न प्रकार के नवाचार हो रहे हैं। शैक्षिक पेडागोजी के साथ विज्ञान एवम् टेक्नोलोजी को एकीकृत कर रोचक एवम् प्रभावशाली परिणाम प्राप्त कर सकते हैं। भाषा शिक्षा से सभी विषयों की समझ सरलता से प्राप्त कर सकते हैं। कल्पनाशीलता, संवेद्रा, मूल्यो एवम् सौन्दर्य अवबोध भाषा के माध्यम से समझे जा सकते हैं। वर्तमान युग आइ.सी.टी. का युग है। इंटरनेट, सामाजिक समूह माध्यम, वेब साइटस, ब्लोग एवम् स्मार्ट फोन से शिक्षा में आमूलचुल परिवर्तन हुआ है।

इस मोड्युल में गुजराती भाषा के प्राथमिक शिक्षा के स्तर पर माहिती एवम् संचार तकनीकी का किस प्रकार उपयोग करना है, इसकी विस्तृत सामग्री दी गई है। संरचनावाद के साथ आदर्श पाठ का आयोजन करके शिक्षा में सज्जता प्राप्त करना इस स्रोत सामग्री का प्रमुख उद्देश्य है। आशा है की गुजरात के मुख्य स्रोत शिक्षकों को इस से लाभ होगा और राज्य में प्रशिक्षण कार्यक्रमो द्वारा यह विस्तृत रूप से प्रसारित होगा। आप सभी को शुभकामनाएं। इस सामग्री विकास कार्यक्रम के संयोजक डो. सुरेश मकवाणा और सभी स्रोत तजज्ञो का मैं अभिनंदन करता हूं।

प्रो. नित्यानंद प्रधान
प्राचार्य,
क्षेत्रीय शिक्षा संस्थान,
भोपाल.

અનુક્રમણિકા

1.	પ્રાચાર્યશ્રી કા સંદેશ	1
2.	નિવેદન	3
3.	કાર્યક્રમ સમીક્ષા	5
4.	સમયપત્રક	6
5.	સંસ્થા પરિચય : શિક્ષણનું રાષ્ટ્રીય સંસ્થાન NCERT	7
6.	મુખ્ય સ્ત્રોત વ્યક્તિના વ્યાખ્યાન	
	-- ભાષા શિક્ષણમાં સાહિત્યિક અને વ્યાવસાયિક કૌશલ્યના નિર્માણ હેતુ આઈ.સી.ટી. ની ભૂમિકા	10
	-- ICT સંકલિત ગુજરાતી વિષય શિક્ષણ પાઠ આયોજન	
	-- 21 મી સદી માટેના અધ્યયન અને અધ્યાપન અભિગમો	
	-- ભાષાશિક્ષણમાં સંરચનાવાદી અભિગમ અને 5E મોડેલ આધારિત અધ્યયન અને અધ્યાપન પરિસ્થિતિનું નિર્માણ:	
7.	PS/ મુખ્ય સ્ત્રોત વ્યક્તિયોં કી સૂચી	31
8.	પ્રશિક્ષણાર્થિયોં કી સૂચી	33
9.	ફોટો ગૈલરી	35
10.	ગ્રુપ ફોટો	42

નિવેદન

શિક્ષણ સનાતન છે. અર્થાત, શિક્ષણ અને કેળવણી વગરનું જીવન નર્કાગાર જેવું બની રહે છે. પરંપરિત રીતે થતા શિક્ષણની સરખામણીએ આજનું શિક્ષણ ધરમૂળથી બદલાયેલું જોઈ શકાય છે. વિજ્ઞાન આજના યુગની તાતી જરૂરિયાત છે. છેલ્લા પચાસ વર્ષમાં માનવે વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજીમાં અદ્ભુત વિકાસ કર્યો છે. પરિવર્તન સાથે ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ કરવો એ હવે અનિવાર્ય બની ગયું છે. ઈ-કોર્સેશન અને કોમ્પ્યુનિકેશન સ્કીલના આ જમાનામાં આઈ.સી.ટી. વિના કોઈ કામ સરળતાથી કરવું અઘરું બની જાય તેમ છે. હવે વિદ્યાલયોમાં પણ કોમ્પ્યુટર આવી ગયા છે. એક સજ્જ શિક્ષકે એ માટે સજ્જ રહેવાનું છે.

માહિતી અને સંચાર તકનિકને શિક્ષણ સાથે એકીકૃત કરીને શિક્ષણ અનુભવો આપવાના આ તાલીમ કાર્યક્રમ માટે મેં બહુ અગાઉથી આયોજન કર્યું હતું. આઈ.સી.ટી. એક માધ્યમ તરીકે વર્ગખંડમાં આવે તો શિક્ષક અને વિદ્યાર્થીએ શી કાળજી રાખવાની એની ચિંતા અમને હતી. ખૂબ મહેનતને અંતે અમે નિષ્ણાત અધ્યાપકોની એક સુંદર ટીમ પામ્યા. અમે કેટલાક મુદ્દાઓને ધ્યાનમાં રાખી સમગ્ર કાર્યક્રમને આ મુજબ તૈયાર કર્યો હતો.

- આઈ.સી.ટી. અંગેની સંકલ્પના
- આઈ.સી.ટી. માં શું શું આવે..?
- સામાન્ય વર્ગખંડમાં હોય એવી લઘુત્તમ સાધનોની વાત. જેમ કે, કોમ્પ્યુટર, ટીવી, પ્રોજેક્ટર, સ્માર્ટ ફોન, ઈ-લાઈબ્રેરી, ઓનલાઈન અને ઓફલાઈન સ્ત્રોતો વગેરે
- આઈ.સી.ટી. એકીકૃત પાઠ માટેની સ્ક્રીપ્ટ લખવી.
- પારંપરિક શિક્ષણને સ્થાને સંરચનાત્મક શિક્ષણ અભિગમનો ઉપયોગ કરવો.
- પ્રાથમિક સ્તરના વર્ગ ૧ થી ૮ના ગુજરાતીના પાઠ્યપુસ્તકો નક્કી કરવા.
- વિષયવસ્તુને ગતિવિધિ આધારિત સરળ રીતે આઈ.સી.ટી. સાથે સાંકળવું.
- વિષય નિષ્ણાતો દ્વારા નમુનાના પાઠ આપી તાલીમાર્થીઓને તૈયાર કરવા.
- પ્રશિક્ષણ વખતે જુથમાં સ્ક્રીપ્ટ અને પાઠ આયોજન માટે કાર્ય નિર્ધારણ કરવું.
- તાલીમાર્થીઓ દ્વારા પ્રસ્તુતીકરણ અને ચર્ચા દ્વારા ઉત્તમ પાઠની રચના કરવી.

આઈ.સી.ટી.ના ઉપયોગને વધુ ને વધુ વિસ્તારવા માટે ઉપરોક્ત બાબતોનું વિસ્તૃત આયોજન અમે કર્યું હતું.

શિક્ષણ પ્રક્રિયામાં વિષયવસ્તુ, શિક્ષણ પદ્ધતિઓ, પેડાગોજી અને ટેકનોલોજી એમ ચતુર્વિધ સ્તંભો કાર્ય કરે છે, એનું અમે ધ્યાન રાખ્યું હતું. આઈ.સી.ટી. એ કોમ્પ્યુટર માત્ર નથી, પરંતુ વર્ગખંડમાં અને બહારના પરિવેશમાં હોય એવી કોઈ પણ સાધન સામગ્રી કે જે ક્લાસરૂમમાં ઉપયોગી બને એ બધી જ આઈ.સી.ટી. અંતર્ગત આવી શકે. જેમકે પથ્થર, હથોડો, બારણું, કાચ, અને વાટકો...!

આ કાર્યક્રમમાં માટે અમે આઈ.સી.ટી.ના સંદર્ભમાં નીચેની બાબતને પણ જોઈ કે, આઈ.સી.ટી. માત્ર એક સાધન છે, સાધ્ય નહીં. આઈ.સી.ટી. અંગે જાણવું, આઈ.સી.ટી. દ્વારા શીખવું અને આઈ.સી.ટી. સાથે શીખવું. આપણે આઈ.સી.ટી. શા માટે વાપરીએ છીએ? ગુણાત્મક સુધાર માટે, સર્જનાત્મકતાના વધારા માટે, કોઈ નવાચાર કરવા માટે અને જીવનમાં સફળ થવા માટે. ભાષા શિક્ષણના વિવિધ કૌશલ્યોના વિકાસ માટે બહુમાધ્યમોનો વપરાશ આવશ્યક બન્યો છે ત્યારે આ કાર્યક્રમ ખુબ મહત્વનો બન્યો હતો.

સમગ્ર ગુજરાત રાજ્યના ૩૩ જિલ્લામાંથી ૪૫ જેટલા મુખ્ય સ્ત્રોત વ્યક્તિઓ કે જેઓ મૂળ પ્રાથમિક કક્ષાના શિક્ષકો જ હતા, ભોંપાલ ખાતે આવ્યા એ બહુ મોટી બીના હતી. સહુ આઈ.સી.ટી. અંગે રસ લઈને કામ કરવા માંગતા હતા એ

સોનામાં સુગંધ જેવી વાત હતી. પાંચ દિવસના તાલીમ કાર્યક્રમ ખુબ જ હળવા વાતાવરણમાં યોજાઈ ગયો એ છેલ્લા દિવસે તેમના પ્રતિભાવમાં વ્યક્ત થતું હતું. આ કાર્યક્રમને સફળતાપૂર્વક કરવા માટે આ સંસ્થાના પ્રો. રમેશ બાબુ, ડૉ. સંજય પંડાગલે, ડૉ. પી.કે. ત્રિપાઠી તેમજ ડૉ. નિલેશ ચાપાનેરી, ડૉ. જીગ્નેશભાઈ પટેલ, ડૉ. મીનલબા જાડેજા અને શ્રી વાસુદેવભાઈ સોઢા જેવા ગુજરાતથી આવેલા નિષ્ણાત વિદ્વાનોનો પણ ખુબ મોટો ફાળો રહ્યો હતો. જી.સી.ઈ.આર.ટી., ગાંધીનગરના તાલીમ વિભાગની ટીમ તથા આદરણીય ડૉ ટી.એસ.જોશી સાહેબનો હું ખુબ આભારી રહીશ.

એન.સી.ઈ.આર.ટી.ના વર્તમાન નિર્દેશક પ્રોફેસર રિષિકેશ સેનાપતિ સાહેબનો હું આભાર માનું છું. કારણકે તેમને જ મારામાં વિશ્વાસ મૂકી આ કાર્યક્રમ માટે પ્રેરિત કરીને માર્ગદર્શન આપ્યું હતું. ક્ષેત્રીય શિક્ષા સંસ્થાના વર્તમાન પ્રાચાર્ય પ્રો. નિત્યાનંદ પ્રધાન સાહેબના માર્ગદર્શનને પણ યાદ કરું છું. તેમના સહયોગ વિના હું આ તાલીમ કાર્યક્રમ પૂર્ણ કરી શકું એ સરળ નહોતું. એક સફળ તાલીમ કાર્યક્રમ માટે હું સહુ વહીવટી અધિકારીઓ સહ પરોક્ષ રીતે કાર્ય કરનાર દરેકનો આભાર માનું છું. મારા સદનસીબે આ કાર્ય મને સાંપડ્યું એ માટે ઈશ્વરીય ચેતનાનો ઋણી રહીશ.

ધન્યવાદ....આભાર ...!

ડૉ.સુરેશ કે. મકવાણા
સહાયક પ્રાધ્યાપક (ગુજરાતી),
કાર્યક્રમ સમન્વયક,
ભાષા અને સામાજિક વિજ્ઞાન શિક્ષા વિભાગ,
ક્ષેત્રીય શિક્ષા સંસ્થાન, શ્યામલા હિલ્સ, ભોપાલ.

પ્રશિક્ષણ કાર્યક્રમની સમીક્ષા

તારીખ 3 થી 7 દરમિયાન યોજાયેલ તાલીમ કાર્યક્રમમાં ગુજરાત રાજ્યમાથી પિસ્તાળીસ જેટલા તાલીમાર્થીઓ તાલીમમાં હજાર રધ્યા હતા.ગુજરાતી ભાષાના તજજ્ઞોને આઈસીટી સંકલિત શિક્ષણ દ્વારા વર્ગખંડ શિક્ષણમાં નુતન ટ્રષ્ટિકોણ કેળવાય અને શિક્ષણની ગુણવત્તા વધે એ મુખ્ય ઉદ્દેશ આ તાલીમ સાથે રાખ્યો હતો. ઉદ્દઘાટન સમારોહમાં સંસ્થાનના પ્રાચાર્ય પ્રોફેસર નિત્યાનંદ પ્રધાન સાહેબે ગુજરાતની વિશિષ્ટ ભૂમિકાને દર્શાવતાં કહ્યું હતું કે આજનો સમય ટેકનોલોજી અને સાયબર જમાનાનો છે. શિક્ષણ પેડાગોજીમાં આજનો શિક્ષક જો ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ ના કરે તો તે વૈષ્વિક ધોરણે ટકી શકશે નહીં. સહુ શિક્ષક સ્રોત વ્યક્તિઓ અને તજજ્ઞોને એમને શુભકામનાઓ આપી હતી. વિસ્તાર વિભાગના અધ્યક્ષ પ્રો. લલન તિવારી સાહેબે કાર્યક્રમ માટે શુભેચ્છા આપીને સહયોગની ખાત્રી આપી હતી.

કાર્યક્રમના સમન્વયક ડો.સુરેશ મકવાણા એ ગુજરાતી ભાષાના શિક્ષણ અને આઈસીટીના સંકલન અંગે ભૂમિકા રૂપ લેકચર આપ્યું હતું. ભાષા શિક્ષણ, ભાષાના હેતુઓ અને ઉદ્દેશો સાથે શૈક્ષણિક પ્રક્રિયા અંતર્ગત થતાં ફેરફારો અને વિષય સજ્જતા માટે જે કરી કરવું પડે એની સૌદાહરણ ચર્ચા કરી હતી. ડો. જિગ્નેશ પટેલે શિક્ષણ અને આઈસીટી અંગે મુદ્દાસર વાત કરીને ટેકનોલોજીની વર્તમાનમાં આવશ્યકતા પર ભાર મૂક્યો હતો. તેમણે પાવર પોઈન્ટ પ્રસ્તુતિ દ્વારા આઈસીટીના વિવિધ ટૂલ્સની ચર્ચા કરી હતી. એકવીસમી સદીના શિક્ષણમાં ટેકનોલોજીનું મહત્વ સમજાવીને એમણે તાલીમાર્થીઓને તાલીમ વિષે ભૂમિકા રજૂ કરી હતી.

સંરચનાવાદ અને શૈક્ષણિક પેડાગોજી અંગે પ્રો.રમેશબાબુ સાહેબે ઊંડાણપૂર્વક સમજ આપી હતી. તેમણે બાળકના જન્મથી લઈને શરૂઆતથી જ તે જ્ઞાન સૃજન કરતું હોય છે તેમ જણાવી રચનાત્મક શિક્ષણ અને પારંપરિક શિક્ષણ વિષે તફાવત સ્પષ્ટ કરી આપ્યો હતો. સંરચનાવાદની સેદ્ધાંતિક વાત કરીને ભાષામાં કેવી અને કેટલી રીતે આઈસીટીનો ઉપયોગ કરી શકાય તેની વાત પણ કરી હતી. ડો.સંજય પંદાગલે દ્વારા વેબ 2 સોફ્ટવેરની વાત વિગતે કરવામાં આવી હતી. જેમાં વિવિધ ટૂલ્સનો શિક્ષણમાં કરવી રીતે કરી શકાય એની વાત ઉદાહરણ સાથે કરી હતી. સાથે સાથે લેબોરેટરીમાં કઈ રીતે દરેક ટૂલ્સનો ઉપયોગ કરાય તેની પ્રાયોગિક પ્રવૃત્તિ પણ કરાવી હતી.

ડો.સુરેશ મકવાણા દ્વારા શિક્ષણ અંતર્ગત 5ઈ મોડેલ અને લેશનપ્લાન કઈ રીતે તૈયાર કરવો એની વિગતવાર ચર્ચા કરી હતી. તથા આઈસીટીને ક્યાં અને કેવી રીતે સંકલિત કરવામાં આવે તો શિક્ષણ પ્રભાવશાળી અને રોચક બને તે જોવા પર ભાર મૂક્યો હતો. ડો.નિલેશ ચાપાનેરી સાહેબે આઈસીટી અને શિક્ષણમાં વપરાતા અલગ અલગ ટૂલ્સની ચર્ચા ચર્ચા કરી હતી. ડો.મિનલ બા જાડેજાએ આઈસીટી સંકલિત પાઠનો નમૂનો આપીને જૂથમાં કરી કરવા માટે એકમો જ્ઞાળવ્યા હતા. ડો. પી કે ત્રિપાઠી સાહેબે લાઈબ્રેરી અને આઈસીટી સાથે સંકલન કરીને એક માધ્યમ તરીકે તેના વિશેષ ઉપયોગને સ્થાપિત કર્યો હતો. મૂલ્યાંકન કરતી વખતે આઈસીટી કઈ વાપરી શકાય તેની વાત ડો.નિલેષ ચાપાનેરીએ વિગતવાર કરી હતી. તાલીમમાં જુથ મુજબ આઈસીટી સંકલિત પાઠોના પ્રેશંટેશન કરવામાં આવ્યા હતા. જેમાં તમામ તજજ્ઞ મિત્રો હાજર રહીને સૂચન માર્ગદર્શન આપ્યું હતું.

તાલીમના અંતે સહુ તાલીમાર્થીઓએ સંતોષ વ્યક્ત કર્યો હતો. સહુને પ્રમાણપત્રો વિતરીત કર્યા હતા. પ્રાચાર્ય ડો. નિત્યાનંદ પ્રધાન સાહેબ, પ્રો. એલ કે તિવારી, પ્રોફ. નિધિ તિવારી અને સહુ તજજ્ઞ શ્રીઓએ શુભકામનાઓ પાઠવી હતી. સમગ્રતયા આ તાલીમ કાર્યક્રમ સફળતા સાથે પૂર્ણ થયો હતો.

Developing ICT based Integrated Teaching Learning Material for Gujarati Language and Training of KRPs

Time table

Date	9.30 to 11.00		11.15 to 1.00 PM		2.00 PM to 3.30 PM		3.45 PM to 5.30 PM
Day-1	<u>Registration and Inaugural Session</u>	TEA BREAK	Overview of Programme SKM	LUNCH BREAK	Constructivism and Education Padagogy RB	TEA BREAK	Web 2.0 SP
Day-2	5E Model and Language Teaching SKM		Practices on Web 2.0 SP		ICT Tools an Techniques NRC		ICT and Library PKT
Day-3	ICT integrated Demo Lessons MBJ/NRC		ICT and Education JP		Use of Dramatics in Developing ICT Based TLM VS		Group Work - Presentation MBJ/NRC
Day-4	ICT in Evaluation NRC		Practices on ICT in Evaluation – ET Lab NRC/JP		ICT based Resource and Classroom Teaching NRC/MJ		Practices on ICT based Resources All RPs
Day-5	Demonstration of ICT Integrated Lesson NRC/JP		Presentation of ICT Integrated Lesson by Groups All RPs		Presentation of ICT Integrated Lesson by Groups All RPs		<u>Valedictory / Certificate Distribution</u>

સંસ્થા પરિચય : શિક્ષણનું રાષ્ટ્રીય સંસ્થાન એનસીઈઆરટી

- ડો. સુરેશ મકવાણા

++++++
++++++

ભારત શિક્ષણ ક્ષેત્રે અનોખી પરંપરા ધરાવે છે. નાલંદા અને તક્ષશિલા જેવા પ્રાચીન મહાવિદ્યાલયો આપણી શિક્ષણ વ્યવસ્થામાં વ્યાપ્ત હતા. સમાજજીવનને ઉચ્ચ સ્થાને લઈ જવામાં પણ એમનો વિશેષ ફાળો રહ્યો હતો. કૌશલ્ય સાથેની કેળવણી ગાંધીજી અને ગિજુભાઈ બધેકાએ પણ સૂચવી હતી. તમસો માં જ્યોતિર્ગમય, સૂત્ર આપણી ગુણવત્તાયુક્ત કેળવણીનું પ્રાણસૂત્ર છે. સ્વતંત્રતા પ્રાપ્તિ પછી ભારતમાં શિક્ષણની નવી નીતિ અમલમાં આવી હતી. જે આધુનિક ભારતને નવી દિશા પ્રદાન કરે છે. અંગ્રેજોએ દ્વારા પ્રબોધિત શિક્ષણ વ્યવસ્થા આપણા સમાજજીવનનો આધાર બને છે.

સ્વતંત્રતા પ્રાપ્તિ પછી ખાસ કરીને પ્રાથમિક, માધ્યમિક સ્તરે સહુનાં માટેનું શિક્ષણ -એક સંકલ્પ બને છે. ભારત વિશ્વમાં સૌથી મોટી શિક્ષણ વ્યવસ્થા ધરાવતો દેશ છે. વૈવિધ્ય, વિષમતા અને અનેકતા સાથેની વિશિષ્ટ સંસ્કૃતિ અહીં વસે છે. વિભિન્ન બોલીઓ અને ભાષાઓમાં વિભાજિત પ્રદેશોમાં શિક્ષણ વ્યવસ્થા સુચારુ રૂપે ચલાવવી કઠિન બને છે. ઈ.સ. 1961માં ભારત સરકારનાં શિક્ષણ મંત્રાલયને સલાહ અને માર્ગદર્શન આપવા માટે રાષ્ટ્રીય શૈક્ષણિક સંશોધન અને તાલીમ પરિષદ, એન.સી.ઈ.આર.ટી. (NCERT)ની રચના કરવામાં આવી હતી. જે દેશની શિક્ષણ વ્યવસ્થામાં એક નોંધપાત્ર કાર્ય હતું. આજે તેના કુલ આઠ ક્ષેત્રીય સંસ્થાનો કાર્યરત છે. દિલ્હીમાં સ્થિત નેશનલ ઈન્સ્ટીટ્યુટ ઓફ એજ્યુકેશન (એન.આઈ.ઈ.), સેન્ટ્રલ ઈન્સ્ટીટ્યુટ ઓફ એજ્યુકેશનલ ટેકનોલોજી (સીઆઈઈટી), પાંચ રિજીઓનલ ઈન્સ્ટીટ્યુટ ઓફ એજ્યુકેશન (આરઆઈઈ) અને વોકેશનલ શિક્ષણ માટેનું પીએસએસસીઆઈવી, ભોપાલ જેવા સંસ્થાનો દેશમાં શિક્ષણ, તાલીમ, સંશોધન અને વિસ્તાર જેવા વિભાગોમાં કાર્યરત છે. દેશમાં ધોરણ એકથી બાર સુધીનાં પાઠ્યપુસ્તકો તૈયાર કરવાનું ભગીરથ કાર્ય આ સંસ્થા કરી રહી છે. તો સાથે સાથે પ્રાથમિક, માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર શિક્ષણમાં કી રિસોર્સ પર્સન તૈયાર કરી શિક્ષકોને તાલીમ આપે છે. જેમાં શિક્ષણ ક્ષેત્રે આવિષ્કાર પામેલા શિક્ષણ સિદ્ધાંતો અને સરકારની શિક્ષણ યોજનાઓ પણ આવરી લેવાતી હોય છે. દેશમાં ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારના પાઠ્યક્રમો અસ્તિત્વમાં છે, પરંતુ કેન્દ્રીય વિદ્યાલયો અને સીબીએસસી તથા જવાહર નવોદય વિદ્યાલયોમાં એનસીઈઆરટીનાં પાઠ્યપુસ્તકો જ ઉપયોગમાં લેવાય છે. આ લેખમાં ભોપાલ, મધ્યપ્રદેશ ખાતે આવેલ ક્ષેત્રીય શિક્ષણ સંસ્થાન (આરઆઈઈ) વિશે વધુ વાત કરવી છે. જેનાથી આપણાં શિક્ષકો, અધ્યાપકો અને વિદ્યાર્થીઓની સાથે વાલીઓને એક ગુણવત્તાયુક્ત સંસ્થાન વિષે જાણકારી પ્રાપ્ત થાય.

૧. સંસ્થાનું ધ્યેય અને કાર્યક્ષેત્ર:

ક્ષેત્રીય શિક્ષણ સંસ્થાન, ભોપાલ મધ્યપ્રદેશના ભવ્ય પ્રાકૃતિક સ્થળ શ્યામલા હિલ્સ પર આવેલ છે. ગુજરાતથી જે પણ અધ્યાપકો અને શિક્ષકો અહીં આવ્યા હશે તેઓને અહીંની ખૂબસૂરતીનો પરિચય થયો જ હશે. પશ્ચિમ ભારતનાં પાંચ રાજ્યો-મધ્યપ્રદેશ, છત્તીસગઢ, ગુજરાત, મહારાષ્ટ્ર અને ગોવા તથા કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશો દમણ અને દીવ, દાદરા અને નગર હવેલી આ સંસ્થાનમાં સમાવેશ પામ્યાં છે. શાળા શિક્ષણમાં ઈન-સર્વિસ અને પ્રિ-સર્વિસ એટલેકે વિદ્યાર્થીઓ અને શિક્ષકો-અધ્યાપકો માટેના વિભિન્ન અભ્યાસક્રમો અને તાલીમો અહીં ચાલે છે. ક્ષેત્રમાં આવેલા રાજ્યોને શિક્ષણ અંતર્ગત જરૂરિયાતના આધારે સ્ત્રોત શિક્ષકો, તજજ્ઞશ્રીઓને તાલીમ આપવામાં આવે છે.

અહીં સમગ્ર ભારત દેશમાંથી ઉચ્ચ ગુણવત્તા સાથેની યોગ્યતા ધરાવતા પ્રોફેસર્સ પોતાની સેવાઓ આપે છે. જેઓ કેન્દ્ર સરકારની શિક્ષણ પોલિસી અંતર્ગત કાર્યક્રમોના સંચાલનની સાથે વ્યાવસાયિક સજ્જતા માટે તાલીમ, નિર્દેશન, નિરીક્ષણ અને મૂલ્યાંકન જેવા કાર્યો કરે છે. આ સંસ્થાન ક્ષેત્રીય રિસોર્સ સંસ્થાન તરીકે કામગીરી કરે છે.

2. મહત્વનાં કાર્યક્ષેત્ર:

સંસ્થાન અધ્યયન-અધ્યાપન, સંશોધન, તાલીમ, વિકાસ, વિસ્તાર અને નિરીક્ષણ જેવા વિભાગોમાં સતત કાર્યક્રમોનું આયોજન કરે છે. શિક્ષણ અંતર્ગત નીચે મુજબના કોર્સ અહીં ચાલે છે. છેલ્લાં પાંચ વર્ષમાં નોંધાયેલા વિદ્યાર્થીઓ આપેલા કોષ્ટકમાં દર્શાવ્યા છે.

અભ્યાસક્રમ	2014-15	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19
B.Sc., B.Ed.	277	291	298	281	284
B.A., B.Ed.	147	156	156	156	152
B.Ed. (2 વર્ષ)	146	151	155	143	149
M.Ed. (2 વર્ષ)	18	32	39	41	51
B.Ed., M.Ed. (3 વર્ષ)					46
D.C.G.C.	40	50	46	48	46

આ બધા જ કોર્સમાં ઓનલાઈન અરજી કરવી પડે છે. માર્ચ-એપ્રિલમાં જાહેરાત આવતી હોય છે. પશ્ચિમ ભારતનાં રાજ્યો અને કેન્દ્ર શાસિત પ્રદેશના નિવાસી વિદ્યાર્થીઓ અરજી કરી શકે છે. રાષ્ટ્રીય સ્તરે પ્રવેશ પરીક્ષા જૂનમાં યોજાય છે. ગુજરાતમાં અમદાવાદ ખાતે પરીક્ષાનું કેન્દ્ર છે. રાજ્યવાર ક્વોટા નિર્ધારિત કરેલ છે. ગુજરાતી સાથે અંગ્રેજી અને હિન્દી ભાષામાં શિક્ષણ લઈ શકાય છે. બધા જ અભ્યાસક્રમ નિયમિત છે. સંસ્થાનમાં દર વર્ષે ચાલીસથી વધારે વિદ્યાલયો અને સંસ્થાઓ રૂબરૂ મુલાકાત અને પરીક્ષા દ્વારા શિક્ષકોની પસંદગી કરે છે. વિદ્યાર્થીઓ અને વિદ્યાર્થિનીઓ માટે હોસ્ટેલની સુવિધા ઉપલબ્ધ છે. લગભગ સાતસોથી વધારે વિદ્યાર્થીઓએ અહીં શિક્ષણ મેળવીને સિદ્ધિ સાથે ઉજ્જવળ ભવિષ્યનું સર્જન કરે છે.

3. ઈન સર્વિસ કાર્યક્રમો:

અગાઉ લખ્યું એમ અહીં રિસોર્સ પર્સન તૈયાર કરવા માટે તાલીમ આપવામાં આવે છે. ભાષાઓમાં હિન્દી, અંગ્રેજી, ગુજરાતી, મરાઠી અને ઉર્દૂ સાથે સામાજિક વિજ્ઞાન, ગણિત અને વિજ્ઞાન તથા શિક્ષણશાસ્ત્રજેવા વિષયોમાં શિક્ષક સજ્જતાની તાલીમો અપાય છે. તે ઉપરાંત આઈસીટી, જેડર શિક્ષણ, શાંતિ માટેનું શિક્ષણ, યોગશિક્ષણ, કળા સંકલિત શિક્ષણ, વિશેષ જૂથનાં બાળકોનું શિક્ષણ અને કૌશલ માટેના શિક્ષણ અંગે પ્રશિક્ષણ તાલીમો યોજાય છે. જેમાં રાજ્યની જરૂરિયાત સાથે ક્ષેત્રીય ધોરણે પણ કેઆરપી અને તજજ્ઞશ્રીઓને ગુણવત્તા સાથેની તાલીમ અપાય છે. જેનો તેઓ પોતાના રાજ્યમાં ઉપયોગ કરે છે.

સંસ્થાનમાં ડીસીજીસી (ડિપ્લોમા કોર્સ ઈન ગાઈડન્સ એન્ડ કાઉન્સિલિંગ) છ માસનો કોર્સ ચાલે છે. જેમાં શિક્ષકો અને અધ્યાપકો પ્રવેશ મેળવી શકે છે. અકાદમીક માર્ગદર્શન અને સલાહ માટે આ કોર્સ ખૂબ ઉપયોગી છે. ક્ષેત્રીય શિક્ષણ સંસ્થાન સંશોધન પર વિશેષ ભાર મૂકે છે. એનસીઈઆરટી દ્વારા સમગ્ર ભારતના વિવિધ ક્ષેત્રોમાં એક બ્લોક દત્તક લેવામાં આવ્યો છે. જ્યાં શિક્ષણમાં ગુણવત્તા વધારવા તાલીમ, સંશોધન, નિરીક્ષણ અને મૂલ્યાંકન કરીને આદર્શ શૈક્ષણિક મોડલ તૈયાર કરવામાં આવશે. મધ્યપ્રદેશ ખાતે ઈચ્છાવર બ્લોક પસંદ કરવામાં આવ્યો છે. પ્રાથમિક

સ્તરે સાતસોથી વધુ શિક્ષકોને સઘન તાલીમ આપવામાં આવી છે. જેમાં કળા સંકલિત શિક્ષણ,વિવિધ વિષયોમાં કેપેસિટી બિલ્ડીંગ અને આઈસીટી સંકલિત શિક્ષણની તાલીમો થઈ ચૂકી છે. સાથે તેની ગુણવત્તા અને સજ્જતા ચકાસવા સંશોધન હાથ ધરવામાં આવ્યાં છે.

ભારત સરકાર દ્વારા ૧૧૭ એસ્પિરેશનલ જિલ્લા (આકાંક્ષી જિલ્લા) પૈકી ગુજરાતના નર્મદા અને દાહોદ જિલ્લામાં સતત નિરીક્ષણ કરીને લર્નિંગ આઉટકમ વધારવા સંસ્થાન કાર્ય કરી રહ્યું છે. વિષય તજજ્ઞોને મોડ્યુલ પૂરું પાડી તાલીમ અપાઈ રહી છે. દેશમાં અઢાર રાજ્યો સાથે ગુજરાતમાં વર્ષ ૨૦૧૭-૧૮ થી એનસીઈઆરટીના પાઠ્યપુસ્તકો અમલી બન્યાં છે, તે સંદર્ભમાં સાઈન્સ અને મેથ્સ ક્રીટ સાથે અધ્યાપન સામગ્રી પૂરી પડાઈ છે. રાજ્યને જે આવશ્યકતાઓ હોય તેની ચર્ચા કરીને આગલા વર્ષનું આયોજન કરવામાં આવે છે. દરેક રાજ્યો સાથે સ્ટેટ કો ઓર્ડિનેશન કમિટીની મીટિંગ આયોજીત કરાય છે,જેમાં રાજ્યના પ્રાથમિક શિક્ષણ સચિવ અને જીસીઆરટીના નિદેશક સહિત ઉચ્ચ અધિકારીઓએ સાથે શિક્ષણના વિવિધ વિષયો પર ચર્ચા કરવામાં આવે છે. જે રાજ્ય અને એનસીઈઆરટી વચ્ચેનાં સંબંધો માટે આવશ્યક છે.

સંસ્થાન ભારત ઉપરાંત દક્ષિણ કોરિયાના ‘કોરિયા રિસર્ચ ઈન્સ્ટીટ્યુટ ફોર વોકેશનલ એજ્યુકેશન એન્ડ ટ્રેનિંગ’ (KRIVET) સાથે એમઓયુ કરીને બ્યુટી એન્ડ વિલનેસ અને રોબોટિક સાયન્સ (મેક્રોટોનિક્સ) પર માધ્યમિક શાળા સ્તરે પાઠ્યક્રમ તૈયાર કરીને કૌશલ આધારિત શિક્ષણ વિષેના કોર્સનો આરંભ કર્યો છે. સંસ્થાનમાં સિત્તેર હજારથી વધારે પુસ્તકો ધરાવતી અધ્યતન લાઈબ્રેરી છે. જ્યાં બહારથી અભ્યાસુઓ આવીને પીએચડી, ડિલીટ માટે અભ્યાસરત રહે છે. અધ્યતન સ્ટુડિયો, આઈટી લેબ, વિજ્ઞાનની લેબ, જીઓગ્રાફી લેબ, લેન્ગ્વેજ લેબ અને શારીરિક શિક્ષણ માટે જિમ અને યોગા સેન્ટર તથા વિવિધ રમતના મેદાનો છે. જ્યાં વિદ્યાર્થીઓ અને અધ્યાપકો સક્રિય રીતે ઉપયોગમાં લે છે. વિવિધ કોર્સમાં ભણતાં વિદ્યાર્થી ભાઈ બહેનો જાને જ ઈ-કન્ટેન્ટ તૈયાર કરી સ્વયં ચેનલ માટે મોકલે છે, તો ચાર માસની સઘન ઈન્ટર્નશિપમાં સ્માર્ટ ટીચિંગ દ્વારા ઉત્તમ શિક્ષણ અનુભવો પૂરા પાડે છે.

આ શિક્ષણ સંસ્થાનની શૈક્ષણિક મુલાકાત ગોઠવાય તો વિદ્યાર્થીઓને સારો અનુભવ મળી રહે. પોતાની અકાદમિક ગુણવત્તા માટે ૨૦૧૬માં નેશનલ એસેસમેન્ટ એન્ડ એક્રીડિટેશન કાઉન્સીલ (NAAC) દ્વારા એ+ ગ્રેડ આપીને ગૌરવ અપાવ્યું છે. સમગ્ર ગુજરાતમાંથી એકમાત્ર અધ્યાપક તરીકે હું અહીં છેલ્લા બાર વર્ષથી ફરજ બજાવું છું. ગુજરાતી જે કોઈ આવે એ મારા મહેમાન ગણીને હરખ પામું છું. આપના સંપર્કમાં હોય તેવા વિદ્યાર્થીઓને અહીં અભ્યાસ માટે સૂચવશો. ગુજરાતીમાં પણ બી.એ. ,બી.એડ. અને બી.એડ. કરી શકાય છે. અહીંથી અભ્યાસ કરી ચૂકેલ ઘણાં વિદ્યાર્થીઓ આજે શિરમોર હોદ્દા પર રહી ભારતના નાગરિક તરીકે દેશની સેવા કરી રહ્યા છે. ગુજરાત પણ વધુ વિકસે એવી આશા વ્યક્ત કરી લેખને પૂરો કરું છું.આપના કોઈ પ્રશ્ન અને સમસ્યા માટે મારો સંપર્ક કરી શકો. સંસ્થાનની વેબસાઈટ જોતાં રહેશો.

ભાષા શિક્ષણમાં સાહિત્યિક અને વ્યાવસાયિક કૌશલ્યના નિર્માણ હેતુ આઈ.સી.ટી. ની ભૂમિકા

- ડૉ. સુરેશ કે. મકવાણા

૧.૧ પ્રસ્તાવના :

જીવનને ઉન્નત બનાવવાનું માધ્યમ શિક્ષણ છે. આપણે આપની આસપાસના પરિવેશ, સૃષ્ટિ, કુદરત અને પરિવાર-સમુદાયથી ઘણું બધું શીખીએ છીએ. આ રીતે પ્રાપ્ત થયેલી સમજને જીવનમાં સાર્થક બનાવી શકાય તે માટે અનોપચારિક શિક્ષણ સાથે ઔપચારિક શિક્ષણ ની ખુબ જરૂર છે. ભાષા શિક્ષણમાં ભાષા સાથે સાહિત્યનીના વિવિધ સ્વરૂપોને સમજીને આપણે અનેક કૌશલો આત્મસાત કરી શકીએ છીએ. વાર્તા, નાટક, કાવ્યો, ગઝલ, એકાંકી, આત્મકથાઓ તથા લેખો દ્વારા જીવન યાપન થાય એ બાબત જ આશ્ચર્ય પમાડે એવી છે. સર્જન, સંવેદના, કલ્પનાશીલતા, અને સૌન્દર્ય બોધ દ્વારા સાહિત્યિક પદાર્થને જ પામી શકાય એવું નથી પરંતુ વ્યવસાયિક રીતે પણ તેનો ઉપયોગ કરી શકાય છે. ઈન્ફોર્મેશન ટેકનોલોજીના આ યુગમાં વિભિન્ન માધ્યમોને અપનાવીને આપણે સાહિત્યના વ્યવસાયિક પહેલુને પણ જોઈ શકીશું. જેનાથી કદાચ ભાષાઓ તરફ થઈ રહેલી ઉદાસીનતા ઓછી કરી શકાશે.

૧.૨ ભાષા શિક્ષણના ઉદ્દેશ્ય તથા સાહિત્ય બોધ:

સાહિત્યનો ઉદ્દેશ્ય જ 'સહિતસ્ય ભાવ:' અર્થાત, સાથે રહેલો ભાવ છે. સાહિત્ય સંવેદના, સર્જન શીલતા, કલ્પનાશીલતા અને સૌન્દર્ય બોધ ઉપરાંત માનવીયભાવોને મુખરિત કરે છે.લલિત કલાઓમાં સાહિત્યકલા વિશિષ્ટ ગણાય છે. સમાજની વિવિધ ધરોહરો, રીતરીવાજો, અને વિચારધારાઓથી ઓતપ્રોત માનવ સભ્યતાઓના આયના રૂપ છે. આ બધા જ મુદ્દાઓના આધારે ભાષા શિક્ષણના કેટલાક હેતુ નિર્ધારિત કરી શકાય.

- ભાષા શિક્ષણનો પ્રમુખ ઉદ્દેશ્ય ભાષાની અભિવ્યક્તિ અને સમજ છે.
- ભાષા શિક્ષણથી સર્જનાત્મકતા અને કલ્પનાશીલતાનો વિકાસ અભિપ્રેત છે.
- ભાષા શિક્ષણ દ્વારા સાહિત્યીકતાની સમજને વ્યવસાયિક કૌશલોમાં સાંકળવાનો છે.
- આનંદ સાથે ભૌતિકરૂપથી સક્ષમતા પ્રાપ્ત કરવાનો છે.

વર્તમાનમાં વિદ્યાર્થીઓ ભાષાને, સાહિત્ય- કવિતાને એક વ્યાપક વિષયના રૂપમાં ભણવાથી સંકોચ અનુભવે છે. વિદ્યાલયો અને વિશ્વવિદ્યાલયોમાં ભાષાના અભ્યાસુઓ ઓછા થતા જાય છે એ ચિંતા જનક બાબત છે. ક્ષેત્રીય ભાષાઓનું ભવિષ્ય ધૂંધળું જણાઈ રહ્યું છે ત્યારે સહુ બુદ્ધિજીવીઓએ વિચારવા મજબૂર થવું પડે છે. અહીં કેટલાક પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે.

- ભાષા શિક્ષણ દ્વારા કેવી રીતે ભાષાઈ કૌશલ્યનો વિકાસ શક્ય બને છે.?
- ભાષા શિક્ષણમાં સંચાર પ્રોદ્યોગિકીની ભૂમિકા કેવી રહેશે?
- શું ભાષા શિક્ષણમાં ICના ઉપયોગથી વ્યાવસાયિક કૌશલો માટેનો અવસર ઉપલબ્ધ કરી શકાશે?

૧.૩ ભાષા શિક્ષણમાં કોને પ્રાધાન્ય આપવું જોઈએ? :

વાર્તા સાહિત્યનું સહુથી રોચક સાહિત્ય સ્વરૂપ છે. એજ રીતે કવિતા, નાટક, એકાંકી, નવલકથા અને અન્ય સ્વરૂપો પોતપોતાનું માહાત્મ્ય ધરાવે છે. સાહિત્યનું શિક્ષણ હોય કે ભાષાનું, અભિવ્યક્તિની તકો સહુમાં રહેલી છે. પરંતુ અહીં પ્રશ્ન સાહિત્ય કે ભાષાના માળખા અનુસાર તેનામાં રહેલી ટેકનોલોજી સાથે જોડાવવાની પ્રક્રિયા પર વિશેષ છે. આપણે વ્યાવસાયિક પરિપ્રેક્ષ્યમાં વાત કરવાની છે ત્યારે સહુથી સરસ અને રોચક સાહિત્ય સ્વરૂપ અંગે વિચારીએ. ભાષાની દક્ષતા, જ્ઞાણશા વૃત્તિ, સર્જનાત્મકતા, રચનાત્મકતા, શૈલી તથા નિરૂપણ કળાના સંદર્ભમાં સાહિત્યમાં લોકપ્રિય વાર્તા, નાટક અને એકાંકી તથા કવિતાને આઈ.સી.ટી. સાથે સાંકળીને અધ્યાપન-અભ્યાસ કરવામાં આવે તો એ વધુ સારી રીતે સફળ થઈ શકે છે. વ્યાકરણ, ભાષાવિજ્ઞાન અને સ્વયં ભાષાને પણ ટેકનોલોજી દ્વારા સમજવામાં સરળતા પડે છે. બાળકોની શબ્દસંપદા, સમજ અને નવીન જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ માટે ભાષાની ઉપયોગિતા સવિશેષ રહેલી છે.

૧.૪ વાર્તા અને કવિતા શિક્ષણ તથા આઈ.સી.ટી. :

ભાષા સાહિત્યના શિક્ષણમાં અત્યાર સુધી આપણે કથન, વાચન, લેખન અને શ્રવણ જેવા કૌશલો પર જ મદાર રાખતા હતા. શિક્ષણ આથી કરીને સાવ કૃત્રિમ બની જતું જોવા મળે છે. કવિતાનું રસદર્શન, વારતાનું ઘટના તત્વ અને નાટકોમાં રસ નિરૂપણ જોઈને જ વાત પૂરી કરતા હતા. પરંતુ આજે વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજીને લીધે વિદ્યાર્થી જાગૃત થયો છે ત્યારે આટલું કાર્ય પુરતું નથી જ રહ્યું. સંશોધનો દ્વારા જાણવા મળ્યું છે કે ૮૦% જેટલા ભાષાના શિક્ષકો તેમના શિક્ષણકાર્ય દરમિયાન નવ્ય ટેકનોલોજી અને ઈ-ન્ટરનેટનો ઉપયોગ કરતા નથી. આથી તેમના ખુદના અને સૌથી વધુ તો વિદ્યાર્થીઓના ભાષાગત કૌશલ્યોનો વિકાસ થતો નથી. સાથે સાથે તેમનામાં વ્યાવસાયિક ક્ષમતા પણ વિકસી શકતી નથી. વાર્તા અને કવિતા સાહિત્યમાં લોકપ્રિય છે તો સાથે સાથે નાટકો અને નવલકથાઓ પણ એટલા જ અગત્યનાં છે. એને જો માહિતી અને સંચાર તકનીકો સાથે વિનિયોગ કરીને અપનાવવામાં આવે તો ભાષા તરફની સુગ અને નજરઅંદાજ કંઈક અંશે ઓછી કરી શકાય તેમ છે.

૧.૫ ઈ- શિક્ષણ અને આઈ.સી.ટી. :

વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજીએ આપણા જીવનને આમુલ્યૂલ બદલી નાખ્યું છે. રેડીઓ અને ટેપરેકોર્ડર કોઈ કાળમાં નાવીન્ય જગાવતા હતા. તે કોઈ ગીત અને નાટક કે વારતા સાંભળવા માટેનું સૌથી હાથ વગુ સાધન હતું.

આજે ઈન્ટરનેટ પર માઉસની એક ક્લિકથી પસંદગીનું ગીત, વારતા, નાટક કે કઈ પણ પલકવારમાં સાંભળી અને જોઈ શકાય છે. માહિતી અને જ્ઞાનનો ખજાનો આપણી એક આંગળીની ટચ પર ઉપલબ્ધ થઈ શકે છે. વેબજગતમાં દરરોજ નવું ને નવું આવતું રહે છે. ડીજિટલ માધ્યમો જેવા કે સ્માર્ટ ફોન, સ્માર્ટ કોમ્પ્યુટર, ડીજિટલ ચિત્રો, વિડીઓ અને સંગીતના હજારો વિકલ્પો મળી રહે છે.

ICT માં ટેકનોલોજી સાથે જોડાયેલા સોફ્ટવેર અને હાર્ડવેર ઉપલબ્ધ છે જેનાથી ભાષામાં રહેલા વિષયવસ્તુને જોડીને વર્ગમાં મુકવું ભારી નિપુણતા માંગી લે છે. કોમ્પ્યુટર, ટી.વી., લેપટોપ, સ્માર્ટબોર્ડ, એલ.ઈ.ડી., સ્માર્ટ ફોન, ડીજિટલ કેમેરા, સાઉન્ડ સીસ્ટમ, ઓ.એચ.પી વગેરે હાર્ડવેર ઉપકરણો દ્વારા વાર્તા, નાટકો, કવિતા, એકાંકી જેવા સ્વરૂપોમાં એક પાત્રીય અભિનય, ગાયન, વાદન, નૃત્ય વગેરે કલાકીય માધ્યમોનો સરળતાથી ઉપયોગ કરીને ભાષા અને શિક્ષણને પણ રોચક બનાવી શકાય તેમ છે. ઓડિયો, વિડીઓ, ટ્રશ્ય શ્રાવ્ય ચિત્રો, સિનેમા, ટીવી શ્રેણીઓ, ઈન્ટરનેટ-નવા જગતની ક્રાંતિ, યુ-ટ્યુબ, twiter જેવાં સ્માર્ટ ઈ-માધ્યમો સાથે ફેસબુક, whatsapp વગેરે પણ ઈ-કન્ટેન્ટ માધ્યમ બની શકે છે. આ સિવાય ઘણી બધી વેબસાઈટ્સ, વેબ પોર્ટલ, બ્લોગ્સ વગેરે ભાષા શિક્ષણમાં ઉપયોગી બની શકે છે. પરંતુ અગાઉ કહ્યું તેમ આપણે એ માટે કુશળ બનવું પડશે.

૧.૬ ભાષા શિક્ષણ અને વર્ચુઅલ વર્ગખંડ :

આજકાલ વર્ચુઅલ ક્લાસ રૂમની વિભાવના ખુબ પ્રચલિત બની છે. તેમાં ભાષાનો સમુચિત ઉપયોગ તો થવાનો જ. ભાષા શિક્ષણને આ સંદર્ભમાં જોઈએ તો કૌશલ વિકાસ અને વ્યાવસાયિક અવસર માટે ખાસ સંભાવના અહીં રહેલી છે. ઓનલાઈન અને ઓફલાઈન શિક્ષણ માટેની આ વ્યવસ્થામાં હજારો નવયુવાનોને રોજગારની તક મળી શકે તેમ છે. ભારતમાં ઈસરો દ્વારા (adusat) દ્વારા ૬. ડીસેમ્બર- ૨૦૦૬ થી આ પ્રકારના શિક્ષણની શરૂઆત થઈ ચુકી છે. જેમાં કોમ્પ્યુટર, કેમેરા ડી.વી.ડી., સ્વીચર, ઈ-લર્નિંગ, મોડેમ, ડીશ- એન્ટેના જેવાં સાધનોથી શિક્ષણની વ્યવસ્થા કરવામાં આવે છે. જેને વ્હાઈટ બોર્ડ -સ્માર્ટ બોર્ડથી પણ જોડી શકાય છે. જેનાથી સમૂહ વર્ગ લઈ શકાય છે. વાર્તા, નાટક, કવિતાઓ તથા જીવંત શ્રેણીઓનું પ્રસારણ કરીને શિક્ષક ચર્ચા સંવાદ કરી અધ્યયન -અધ્યાપન કરી શકે છે. જેમાં કથન, એનીમેશન, કાર્ટૂન, ફિલ્મ, રોલપ્લે, માર્શમ, ઈમેજીસ વગેરેનાં સંયોજનથી સશક્ત અધ્યયન વાતાવરણ અને સાહિત્ય બોધનું નિર્માણ કરી શકાય છે. તેમાં બેમત નથી.

૧.૭ આઈ.સી.ટી. અને વ્યાવસાયિક કૌશલ અંગેના કેટલાંક ઉદાહરણ :

ભાષા-સાહિત્ય શિક્ષણને આઈ.સી.ટી. સાથે સાંકળવાની પ્રક્રિયાને આપણે ત્રણ રીતે સમજીએ.

- આઈ.સી.ટી. શું છે? તેની બાબતમાં જાણવું.
- આઈ.સી.ટી.નો ક્યાં અને કેવી રીતે ઉપયોગ કરવાનો છે?
- આઈ.સી.ટી.નો વ્યાવસાયિક રીતે ઉપયોગ કરવો અને તેની તાલીમ માટે માળખું બનાવવું,

૧.૭.૧ ભાષા શિક્ષણના સંદર્ભમાં વાત કરીએ તો આપણે બધા જ એવું માનીએ છીએ કે આઈ.સી.ટી. એટલે કોમ્પ્યુટર, મોબાઈલ અને ઈન્ટરનેટ સાથે જોડાયેલાં યાંત્રિક સાધનો. પરંતુ વાસ્તવમાં એવું નથી. શિક્ષણ પ્રક્રિયામાં ઉપયોગી બધાં જ યાંત્રિક અને અયાંત્રિક સાધનો જેનો નવાચાર માટે ઉપયોગ થતો હોય તે બધા જ આઈ.સી.ટી. અંતર્ગત આવી શકે છે. આ બાબત સહુથી પહેલાં આપણે સહુએ સમજવાની જરૂર છે. સાહિત્યનાં ભિન્ન-ભિન્ન સ્વરૂપોને વર્ગખંડમાં મુકવા માટે વિશેષ કૌશલ્યોની જરૂર પડે છે.

૧.૭.૨ વાર્તા એક રસિક ગદ્ય સ્વરૂપ છે. બાળકોને પણ તે સહુથી વધુ ગમતો પ્રકાર છે. સંવેદનશીલતા, રોચકતા, અભિવ્યક્તિ, મુખરતા, સાહિત્ય- અવબોધ, નિરૂપણ કળા તથા વ્યાવસાયિક સંદર્ભમાં નાટક, રોલ-પ્લે, નાટ્યીકરણ, એનીમેશન અને કાર્ટૂનીંગ જેવી ટ્રશ્ય- શ્રાવ્ય કલાઓમાં આઈ.સી.ટી. સાથેનો અનુબંધ આપની કુશળતાની કસોટી

સમાન છે. જેથી સર્જનાત્મક કૌશલ સાથે વ્યાવસાયિક સજ્જતામાં વૃદ્ધિ થઈ શકે છે. લેંગ્વેજ લેબ દ્વારા પણ વાર્તામાં નિહિત કથાવસ્તુને કથન, શ્રવણ, લેખન અને વાંચન જેવા ભાષાઈ કૌશલ્યોની પારંગતતા માટે લઈ શકાય છે.

૧.૭.૩ કથા ચોપાલ - એક રોચક પ્રવૃત્તિ

વાર્તા, નાટક, રોલ પ્લે અને નૃત્યનાટિકા માટે ભાષાનાં કૌશલ્યો સાથે આઈ. સી. ટી.નો સમુચિત ઉપયોગ કરીને વિદ્યાલયોમાં અનેક પ્રવૃત્તિ કરી શકાય છે. પ્રાથમિક અને માધ્યમિક સ્તરે શબ્દ, વાક્ય અને ઉચ્ચારણ માટે કોમ્પ્યુટર દ્વારા વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ કરી શકાય છે. બાળકોને સાચા ઉચ્ચારણ માટે લેબ અને અન્ય સાધનો જેવા કે મોબાઈલ ટેપ વગેરેનો ઉપયોગ કરી શકાય. સાથે મેમોરી ગેમ્સ, ક્રોસવર્ડ, વાંચન, જોરથી બોલવું, શ્રવણ અભ્યાસ જેવી કૌશલ આધારિત પ્રવૃત્તિઓ વિશેષ રીતે કરવી જોઈએ. વાર્તા પરથી સંવાદો લખાવવા, નાટકની સ્ક્રીપ્ટ લખવી તથા સ્ટેજ પર મંચન કરવા માટે પણ પ્રોત્સાહિત કરી શકાય. વિદ્યાલયોમાં વાર્તાના વાચન માટે વિદ્યાર્થીઓને ઉચિત મંચ આપવામાં આવે તો તેમાંથી કોઈક સારા અભિનેતા કે અભિનેત્રી પણ બની શકે. એન.સી.એફ. ૨૦૦૫માં લખ્યું છે, "સંચાર માધ્યમો અને ટેકનોલોજીનો વિવેકપૂર્ણ ઉપયોગ શિક્ષણ અને કેળવણીના કાર્યક્રમોને પ્રભાવશાળી બનાવી શકે છે તથા વ્યવસાય જગતમાં પણ સહાયતા કરી શકે છે. જેમ કે માસમીડિયા, ઓનલાઈન કાર્યક્રમ, BISAGના કાર્યક્રમ તથા એન.સી.ઈ.આર.ટી. ના કાર્યક્રમ આના ઉદાહરણ છે.

૧.૭.૪ ભાષા શિક્ષણ અને એનીમેશન જગત :

ભારતીય મનોરંજન જગત ઉદ્યોગો માટે ઉજળું ભવિષ્ય છે. જ્યાં માત્ર ફિલ્મો જ નહિ પણ ટીવી શ્રેણીઓ, જાહેરાતો, ગેમિંગ, ફેશન ડિઝાઈન, પ્રેઝન્ટેશન વગેરેમાં ખુબ જ અવસર મળી શકે છે. ભાષા સાથે સર્જનાત્મક રીતે જોડાયેલા વિદ્યાર્થીઓ માહિતી અને સંચાર ટેકનોલોજી સાથે બહુ માધ્યમો(મલ્ટીમીડિયા)માં કુશળતા મેળવી વ્યવસાયિક રૂપથી સક્ષમ બની શકે છે. આપણા રોજિંદા જીવનમાં મીડીમાઉસ, ટોમ અને જેરી, ડોનાલ્ડ ડક, છોટા ભીમ, ડોરેમોન, કિખ્ના અને પંચતંત્રની વાર્તાઓ ખુબ જ લોકપ્રિય છે. અકબર બીરબલ અને અરેબિયન નાઈટ્સની વાર્તાઓથી ભલા કોણ પરિચિત નહિ હોય? માહિતી અને પ્રસારણ મંત્રાલય દ્વારા પ્રસ્તાવિત "નેશનલ સેન્ટર ઓફ એક્સિલેન્સ ફોર ગેમિંગ, એનીમેશન એન્ડ વિઝ્યુઅલ આર્ટ્સ" સંસ્થા દ્વારા વધુને વધુ ભારતીય અને પ્રાદેશિક કથાઓ-વાર્તાઓનાં પાત્રોને ઓનસ્ક્રીન લાવવાનો પ્રયાસ આદર્યો છે. વાર્તા અને નાટકો તથા અન્ય સાહિત્ય સ્વરૂપોના શિક્ષણ વખતે શિક્ષકે આ બાબતને ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ. અલબત્ત તે માટે સજ્જ રહીને આઈ.સી.ટી.નો મહત્તમ ઉપયોગ કરવા વિચારવું જોઈએ.

૧.૭.૫. ભાષા શિક્ષણ અને ચિત્ર સંયોજન (ગ્રાફિક ઓર્ગેનાઈઝર)

વાર્તા અને નવલકથા જેવા સ્વરૂપોમાં શિક્ષણ અધ્યયન વખતે જે તે પરિવેશ, ઘટના અંગેનાં રેખાચિત્ર, જીવન ચક્ર, વેન ડાયાગ્રામ, શબ્દાર્થ ચિત્ર તથા ફ્લો ચાર્ટ જેવા ચિત્રો દર્શાવી શકાય કે જેનાથી કથાના વિષય, શૈલી, સંઘર્ષ, નિરૂપણ, ભાષા પ્રયોગ વગેરે સાથે તેમનું સામંજસ્ય સ્થાપિત થઈ શકે. વિદ્યાર્થીઓ તે બતાવી શકે કે તેઓ જે શીખ્યા છે તેમાં શું શું હતું? સંક્ષેપીકરણ કરવું, સાર સંકલન કરવું, નિષ્કર્ષ કરવો, ચર્ચા કરવી, સંવાદ સ્થાપવો, અર્થગ્રહણ કરવા જેવી અનેક પ્રવૃત્તિઓ કરાવી શકાય. અહીં મલ્ટીમીડિયાનો ઉપયોગ પણ કરી શકાય તેમ છે.

વાર્તા અને નાટકોના વ્યવસાયિક ઉપયોગ માટે આવી પ્રવૃત્તિઓ મહત્વની ગણી શકાય. ઉદા. તરીકે 'રેઈનકોટ' જેવી ફિલ્મ ઓ હેનરીની વાર્તા પર આધારિત હતી. 'લાપતા ગંજ', 'તારક મેહતાના ઉલટા ચશ્મા' જેવી ટીવી શ્રેણીઓ પ્રસિદ્ધ લેખકોની કલમનું જ પરિણામ છે. ગુલઝાર, જાવેદ અખ્તર, પ્રસુન જોશી જેવા લેખક -કવિઓની સર્જનાત્મકતા આઈ.સી.ટી. સાથે જોડાઈને જ પ્રસિદ્ધિ પામી છે એ ના ભૂલવું જોઈએ. વિભિન્ન રાજ્યોના પર્યટન

વિભાગોના બ્રોશર, કાર્ડસ, કેલેન્ડર વગેરેમાં સર્જનાત્મક લેખન અને ગ્રાફિક્સનું આગવું મહત્વ રહ્યું છે. રેડીઓ, ટીવીમાં ઉદઘોષક કે રેડીઓ જોકીને ભાષાની ઊંડી સમજ અભિપ્રેત હોવાની જ.

નિષ્કર્ષ:

ભાષા માનવીય સંવેદના અને જીવાતા જીવનની સુક્ષ્મ અનુભૂતિઓને સેતુ આપવાનું કાર્ય કરે છે. કોઈ પણ કાળમાં કે ભવિષ્યમાં ભાષાનું મુલ્ય ઓછું થવાનું નથી જ. હા, એમાં અન્ય ભાષાઓનો પગપેસારો જરૂર થવાનો. વિકાસની રાહે આ બાબત પણ અનિવાર્ય છે. ભાષા શિક્ષણમાં સાહિત્યનાં ભિન્ન-ભિન્ન રૂપોને કઈ રીતે કૌશલબદ્ધ તરીકે ટેકનોલોજી સાથે સાંકળવા એ જોવાનું કામ આપણા જેવા શિક્ષકો અને અધ્યાપકોનું છે. આપણી શિક્ષક પ્રશિક્ષક તાલીમની પ્રક્રિયામાં આ મુદ્દાઓને સામેલ કરવા પડશે, ત્યારે જ ભાષાના અસ્તિત્વ અને તેમાં રહેલી સર્જનાત્મક સમજ અને વ્યાવસાયિક અભિગમને અવસરમાં બદલી શકાશે. એક ભાષા શિક્ષકને નાતે આ મારો દ્રઢ વિશ્વાસ છે કે એક સજગ અને કુશળ શિક્ષકના હોવા માત્રથી ભાષાના અસ્તિત્વ પર કોઈ આંચ આવી શકે તેમ નથી. જગતમાં સંવેદના અને કલ્પના હંમેશા ચિરંજીવ રહેશે. જ્યાં સુધી સાહિત્ય રહેશે ત્યાં સુધી ભાષા, ભાષાઈ અવબોધ, માનવીય સૌન્દર્ય અને ટેકનોલોજી સાથે વ્યાવસાયિક કૌશલ પણ ચર્યાસ્પદ રહેશે.

ભાષા શિક્ષણ : સંરચનાવાદી મોડેલ
શીખવા માટેની પરિસ્થિતિનું નિર્માણ

સામાન્ય વિગતો :- પાઠના સોપાન

વિષય :

શીર્ષક :

સમય :

હેતુઓ નક્કી કરવા (વિશિષ્ટ અને સામાન્ય)

1. સંદર્ભ સામગ્રી (આઈસીટી ટૂલ્સની યાદી)
2. વિષય પ્રવેશ :- શીર્ષક, લેખક/ કવિ પરિચય (આઈસીટી દ્વારા)
3. આદર્શ વાંચન :- (શિક્ષક વડે/ અધ્યેતા વડે) (કવિ/લેખકનો ઓડિયો)
4. અનુકરણ વાંચન :- (શિક્ષક દ્વારા ઉચ્ચારણ, આરોહ અવરોહ, ઝડપ વગેરેનું અવલોકન)
5. નવા શબ્દોની સમાજ : (શિક્ષક દ્વારા, ડિક્શનરી, આઈસીટીનો ઉપયોગ)
6. મૌન વાંચન / સમજ - ચિંતન
7. જુથ ચર્ચા :- (વિદ્યાર્થીઓ દ્વારા)
8. પ્રસ્તુતીકરણ :- (વિદ્યાર્થીઓ દ્વારા :- શિક્ષક માર્ગદર્શન આપશે)
9. સ્પષ્ટીકરણ:- (શિક્ષક દ્વારા)
10. મૂલ્યાંકન (સતત થાય / શિક્ષક દ્વારા)
11. સારાંશ :- (નિષ્કર્ષ)
12. પ્રોજેક્ટ - સ્વાધ્યાય કાર્ય (વિદ્યાર્થીઓ/ જુથ દ્વારા)

5 E Model (રોજન બાઈન દ્વારા વિકસિત)

1. Engage (પ્રવૃત કરવું)
2. Explore (શોધ/તપાસ કરવી/ઊંડા ઊતરવું)
3. Explanation (રજૂઆત/સ્પષ્ટીકરણ)
4. Elaboration (સંકલન/સાકળવું/જોડાવું)
5. Evaluation (મૂલ્યાંકન કરવું)

ભાષા શૈક્ષણિક પ્રક્રિયાના કૌશલ્ય		શૈક્ષણિક પ્રક્રિયાના કૌશલ્ય	
મુખ્ય :-	શ્રવણ કથન વાંચન લેખન	પેટા કૌશલ્યો	: અવલોકન, તર્ક : ચિંતન : અર્થગ્રહણ : સામાન્યીકરણ : ચક્રસવું/દર્શન : માનવું /કલ્પના કરવી : વર્ગીકરણ કરવું : સંક્ષેપીકરણ : પ્રસ્તુતીકરણ કરવું

ICT – સંકલિત પાઠનોંધ (સંક્ષિપ્ત)

વિષય :-

પાઠનું નામ :-

સમયાવધિ :-

શીખવાના મુદ્દા (Teaching Points) :- (અધ્યયન નિષ્પત્તિના આધારે)

મુખ્ય શિક્ષણ બિંદુઓ

ગૌણ શિક્ષણ બિંદુઓ

શૈક્ષણિક ગતિવિધિઓ (Classroom Activities) :-

1. (બોક્સ કરી લખવી)

2. (આકૃતિ, ચિત્ર, ચાર્ટ બનાવો)

અભ્યાસ માટેની પ્રવૃત્તિઓ :- (અધ્યેતાઓ આધારિત)

1.

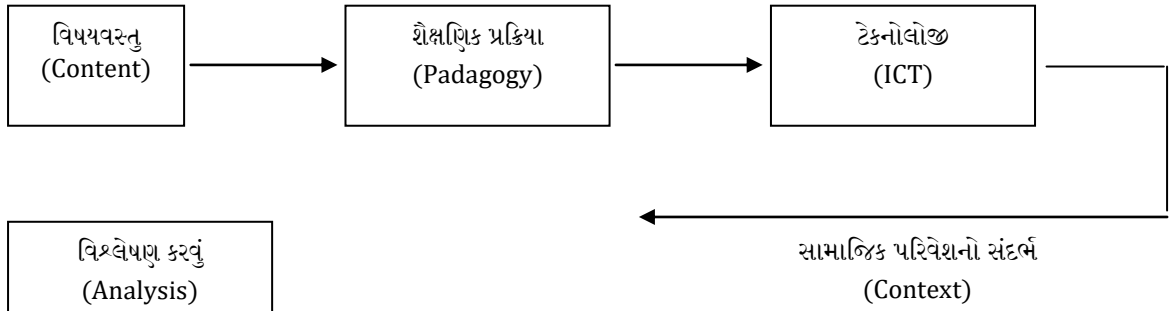
2.

3.

મૂલ્યાંકન માટેની પ્રવૃત્તિઓ :-

(સારાંશ – નિષ્પત્તિ)

ICT Integration (સંકલિત પાઠ)

શૈક્ષણિક હેતુઓ :-

ભાષા દ્વારા

વિચાર :

ઉચ્ચારણ, સર્જકતા વગેરે વિકસિત કરવા

સાહિત્ય, કવિતા વગેરે દ્વારા ભાષા સમૃદ્ધ કરવા

સંદર્ભ – પરિવેશથી દૂર ન થવું

કેવી શિક્ષણ પ્રક્રિયા અપનાવવી

ICT સંકલિત ગુજરાતી વિષય શિક્ષણ પાઠ આયોજન

વિષય: ગુજરાતી ધોરણ: 5 (સેમેસ્ટર 2)

કાવ્ય 8 : ચરણોમાં

અધ્યયન હેતુઓ :

1. વિદ્યાર્થીઓ 'ચરણોમાં' કાવ્યનું રસાસ્વાદન રજૂ કરે.
2. વિદ્યાર્થીઓ પ્રકૃતિ દ્વારા મળતા આનંદની અનુભૂતિની ચર્ચા કરે.
3. વિદ્યાર્થીઓ ચરણોમાં ચાલવાના ઉમંગની સ્પષ્ટતા કરે.
4. વિદ્યાર્થીઓ પ્રકૃતિના સૌંદર્યનું નિરૂપણ કરે.
5. વિદ્યાર્થીઓ 'ચરણોમાં' કાવ્યમાં વ્યક્ત થતા ભાવની ચર્ચા કરે.
6. વિદ્યાર્થીઓ વિવિધ પરિસ્થિતિઓમાં ચરણોમાં ચાલવાના ઉમંગની અભિવ્યક્તિ કરે.
7. વિદ્યાર્થીઓ સર્ચ એન્જિનનો ઉપયોગ કરી વિવિધ શબ્દપ્રતીકોની સ્પષ્ટતા કરે.
8. વિદ્યાર્થીઓ કવિ યોસેફ મેકવાનની અન્ય સાહિત્યિક કૃતિઓનું રસાસ્વાદન કરે.
9. વિદ્યાર્થીઓ 'ચરણોમાં' કાવ્ય જેવાં અન્ય કાવ્યો શોધી સાંભળે અને નોંધ કરે.

Process Skills:-

પ્રસ્તુત કાવ્યમાં નીચેના જેવાં કૌશલ્યોનો વિકાસ થશે:

શ્રવણ, કથન, વાચન, લેખન, વર્ણન, પ્રત્યાયન, અવલોકન, અર્થગ્રહણ, રસાસ્વાદન, ચિંતન, તાર્કિક વિચારશક્તિ, કલ્પનાશક્તિ, સર્જનાત્મકતા

Learning Resources:-

- ઇન્ટરનેટ- સર્ચ એન્જિન, યુ ટ્યુબ, Socrative Application, કાગળ, રંગો, 'સાદ કરે છે' કાવ્ય, ડિક્શનરી, મોબાઇલ/ ટેબલેટ, કુદરતી દ્રશ્યનું ચિત્ર(સોફ્ટ),
- કાવ્યના સંદર્ભમાં ગ્રામ્ય/ શહેરી વિસ્તારના પરિપ્રેક્ષ્યમાં વિવિધ અધ્યયન અનુભવો
- (નોંધ :- ચોમાસા અને શિયાળાના સંધિકાળ સમયે કાવ્યની રજૂઆત કરવી)

Engage (પ્રવૃત્ત)

શિક્ષક કાવ્યના રસાસ્વાદન માટે વર્ગના વિદ્યાર્થીઓને 5-6 ની સંખ્યામાં વિદ્યાર્થીઓનાં જૂથ બનાવી કાવ્યમાં આવતા તત્વોના નામના આધારે નામકરણ કરશે.

- જૂથ 1 :- વાદળ
- જૂથ 2 :- સુરજ
- જૂથ 3 :- આભ
- જૂથ 4 :- નદી
- જૂથ 5 :- પંખી

શિક્ષક વિદ્યાર્થીઓને જૂથમાં કેટલીક પ્રવૃત્તિ કરાવી વર્ગ સમક્ષ રજૂઆત કરાવશે.

શિક્ષક નીચેનામાંથી કોઈપણ એક પ્રવૃત્તિ કરાવી વિદ્યાર્થીઓને Engage કરશે.

1. કાગળ પર અથવા કમ્પ્યુટરમાં કુદરતી દ્રશ્ય બનાવી રંગો પુરાવવાની પ્રવૃત્તિ દ્વારા કુદરતની સુંદરતાનું વર્ણન કરાવશે.
2. “સાદ કરે છે” (<https://www.youtube.com/watch?v=njF1chzSS8A>)
<https://www.youtube.com/watch?v=163FCDwhdOo> ગીત ઓનલાઈન બતાવી ગવડાવશે.
3. વિદ્યાર્થી દ્વારા પોતે અનુભવેલ પ્રકૃતિના આનંદનું વર્ણન કરાવશે.

Explore (સૂક્ષ્મ તપાસ) :

શિક્ષક નીચેનામાંથી કોઈપણ પ્રવૃત્તિઓ કરાવશે.

1. કાવ્યમાં રજૂ થયેલ પ્રકૃતિ વિષયક અનુભૂતિની તમારા જૂથમાં ચર્ચા કરો અને વર્ગ સમક્ષ રજૂ કરો.
2. યુ ટ્યુબ પર ‘ચરણોમાં’ કાવ્ય શોધી સાંભળો.
3. ગુગુલ પર કવિ શ્રી યોસેફ મેકવાનનો પરિચય શોધી વર્ગ સમક્ષ રજૂ કરો.

(https://sureshbhani.wordpress.com/2008/08/22/yosef_macwan/)

Explain (સ્પષ્ટીકરણ) :

પંક્તિ 1 ‘ઉગમણે આભમાં રેલાયા રંગ,

ચરણોમાં ચાલવાનો ઉછળે ઉમંગ’

આ પંક્તિ સાંભળો, ગાવ અને તેના આધારે નીચેની બાબતોની ચર્ચા તમારા જૂથમાં કરો.

- આ કાવ્યમાં પ્રકૃતિના કયા સૌંદર્યની વાત કરી છે?
- દિવસમાં કયા સમયની વાત કરી છે?
- આભમાં કેવા રંગો રેલાય છે ?
- ગૂગુલ પર “sunrise.gif” ટાઈપ કરી કેવા-કેવા દ્રશ્યો આવે છે ? તે શોધી તેમનું વર્ણન કરો.
- ભગવદ્ ગો મંડળમાં ‘ઉગમણે’ શબ્દના પર્યાય શબ્દો શોધી તેમની નોંધ કરો.

Elaborate (સંકલન) :

- તમે નિહાળેલ રંગીન આકાશનું વર્ણન કરો.
- કવિતાના આધારે ચરણોમાં ચાલવાનો ઉમંગ કયા-કયા કારણોસર આવે છે? તેનું વર્ણન કરો.

Explain (સ્પષ્ટીકરણ)

પંક્તિ 2 ‘પંખીની પાંખમાં ..... ઉછળે ઉમંગ’ સાંભળવા અને જૂથમાં ગાવા જણાવશે અને તેના આધારે નીચેની બાબતોની ચર્ચા જૂથમાં કરવા જણાવશે તથા જૂથ પ્રતિનિધિ દ્વારા વર્ગ સમક્ષ રજૂ કરવા જણાવશે.

- પંખીની પાંખમાં શેના કારણે ઉમંગ હોય છે?
- પંખીની ચાંચમાં કેવા પ્રકારનો ઉમંગ હોય છે?
- વહેલી સવારે પંખીની પાંખ અને ચાંચ જેવા જ આપણને કેવા ઉમંગ હોય છે?
- વગડામાં શેનું ગાન સંભળાય છે?
- આંખ બંધ કરીને ઝરણાના ગાનનો અવાજ મોબાઈલમાં સાંભળો.
- ઉન્માદ, પુલકિત જેવા શબ્દોના અર્થ શોધી તમારા શબ્દોમાં વર્ણન કરો.

Elaborate (સંકલન) :

- પહાડમાંથી નીકળી મેદાનમાં જતી નદીના દ્રશ્યનું વર્ણન કરો તથા તેના આ પ્રવાસને તમારા જીવન સાથે સરખાવો.
- જો તમે પંખી, વગડા, ઝરણા, પહાડ અને નદીની સાથે ભમવા જવ તો કેવું લાગે? તમારા શબ્દોમાં વર્ણવો.
- નીચેનું દ્રશ્ય જોઈ તેનો કાલ્પનિક પ્રવાસની અનુભૂતિનું વર્ણન કરો. (તમે શું-શું બનો? ક્યાં ક્યાં ફરો?)

- જુદા જુદા પંખીઓ કેવો આવાજ કરે છે? જાને અવાજ કાઢી મોબાઈલમાં રેકોર્ડ કરો.
- વગડા, ઝરણા નો અવાજ કાઢી રેકોર્ડ કરો.

Explain (સ્પષ્ટીકરણ)

પંક્તિ 3 ‘દૂર અને પાસમાં ..... ઉછળે ઉમંગ’ પંક્તિ સાંભળવા અને જૂથમાં ગાવા જણાવશે તથા તેના આધારે નીચેની બાબતોની ચર્ચા કરવા જણાવશે.

- ચક્ર્યૂર થવું એટલે શું? (ગૂગલ સર્ચ કરો)
- ધરતીની મહેકથી વાયુની સ્થિતિ કેવી થઈ ગઈ છે?
- ઝાકળમાં શેનાં અને કેવાં કિરણો પડે છે?
- કાવ્યમાં મન ક્યાં આળોટવામાં માંગે છે?
- છલંગ એટલે શું ? ગુગુલ સર્ચ કરો.
- કાવ્ય પંક્તિમાં ક્યા-ક્યા દ્રશ્યો બાળકના ચરણોને ચાલવાનો ઉમંગ આપે છે?
- ચક્ર્યૂરના સમાનાર્થી શબ્દો શોધો.
- આ પંક્તિમાં આવતા પ્રાસ ધરાવતા શબ્દોની યાદી બનાવી તેવા જ અન્ય શબ્દો નોંધો.
- ‘મારી છલંગ’ ના વિવિધ અર્થની ચર્ચા કરો.
- ‘મારી’ શબ્દના વિવિધ સંદર્ભમાં ઉપયોગ કરો (ઉદા. ‘આ લાકડી મારી છે.’ ‘મેં કૂતરાને લાકડી મારી.’)

Elaborate (સંકલન) :

- તમે બગીચામાં કે મેદાનમાં આળોટ્યા હો તેનો અનુભવ તમારા મિત્રોને જણાવો.
- તમને ચાલવાનો ઉમંગ ક્યાં ક્યાં આવે છે તે જણાવો.

Elaborate (સંકલન) :

- આ કાવ્યને તમારા અવાજમાં તમારા ઘરે મોબાઈલમાં રેકોર્ડ કરો અને તમારા મિત્રને વોટ્સેપ કરો.
- કાવ્યમાં થતી અનુભૂતિ કઈ-કઈ ઉમરની વ્યક્તિઓને થઈ શકે?
- તમારા મિત્રો/પરિવારજનોએ સાથે બાગમાં/ ખેતરમાં/ નદીકિનારે/ તળાવ કિનારે વહેલી સવારે ફરવા જાઓ અને તમને થયેલ અનુભવો વર્ગ સમક્ષ રજૂ કરો.
- તમારા શિક્ષક સાથે બાગમાં/ ખેતરમાં/ નદીકિનારે/ તળાવ કિનારે/ શાળાના મેદાનમાં ફરવા જાઓ અને તમને થયેલ આનંદની અનુભૂતિ તમારા મિત્રોને કહો.
- તમે કરેલી અનુભૂતિના આધારે નીચે આપેલી કાવ્ય પંક્તિની ખાલી જગ્યામાં તમારી પોતાની પંક્તિ બનાવીને મૂકો

ધરતીની મ્હેક પીતો વાયુ ચક્રચૂર,

.....

.....

ચરણોમાં ચાલવાનો ઊંચળે ઉમંગ

- તમે કરેલી અનુભૂતિના આધારે કાવ્ય રચના કરો. (શિક્ષક બુલેટિન બોર્ડ પર આ કાવ્યો રજૂ કરેશે.)
- 'ચરણોમાં' કાવ્ય જેવાં જ અન્ય કાવ્યો શોધી સાંભળો અને નોંધ કરો.
- યોસેફ મેકવાનના અન્ય કૃતિઓ ગૂગલ પરથી શોધો.
(https://www.youtube.com/watch?v=D3pPekg_FzI)

Evaluation (મૂલ્યાંકન)

- પ્રકૃતિના વિવિધ શબ્દોનું વેબ જાળ બનાવો.
- નીચેની લિન્ક પર ક્લિક કરી કવિતાની કડીઓ વ્યવસ્થિત ગોઠવો.
<file:///D:/bhopal%202018/quiz.htm>
- તમે કરેલા પ્રકૃતિના પ્રવાસનું વર્ણન કરો.
- કુદરતી દૃશ્યોના ચિત્રોનો સંગ્રહ કરો અને તેમાં આવતા પ્રાકૃતિક સૌંદર્યનું મૌખિક અને લેખિત વર્ણન કરો.
- નીચેના શબ્દોનો ઉપયોગ કરી વાક્યો બનાવો.
ઉમંગ, છલંગ, ચક્રચૂર, ચોપાસ
- ચરણોમાં ચાલવાનો ઉમંગ ક્યાં-ક્યાં કારણોસર આવે છે? વર્ણન કરો.
- કાવ્યપૂર્તિ કરો

લહેરે છે વગડા ને ઝરણાના ગાન,

.....

.....

ચરણોમાં ચાલવાનો ઊંચળે ઉમંગ

- ક્યાં-ક્યાં સમયે તમને ચરણોમાં ચાલવાનો ઉમંગ આવે છે? તેની યાદી બનાવો. તેમાંથી કોઈ એક પ્રસંગનું તમારા શબ્દોમાં વર્ણન કરો.

સંદર્ભો

Parth et al. (2014) Gujarati Standard 5, Gujarat State Textbook Board, Gandhinagar, Gujarat

Kumar, K. (2011) *The Child's Language And The Teacher*, National Book Trust, India

https://sureshbhani.wordpress.com/2008/08/22/yosef_macwan/

https://www.youtube.com/watch?v=D3pPekg_Fzl

<http://wallpapers3d.info/lorch-village-wallpaper-germany-world-49-wallpapers/>

<https://www.youtube.com/watch?v=1LNCY4r4dbE>

<https://www.youtube.com/watch?v=Kplyv8pQgEY>

<https://www.youtube.com/watch?v=njF1chzSS8A>

<https://www.youtube.com/watch?v=163FCDwhdOo>

<http://www.bhagavadgomandalonline.com/>

X=X=X=X=X=X=X=X

અપંગના ઓજસ, લેખક: કુમારપાળ દેસાઈ
ધોરણ : ૫, ગુજરાતી સેમેસ્ટર ૨
પાઠ આયોજન (ICT ઈ-ટીગ્રેટેડ TLM)

૧ અધ્યયનના હેતુઓ :

ક. વિષયનું સ્વરૂપ અને ઉદ્દેશ

ગુજરાતી ભાષા ગુજરાતી માધ્યમમાં પ્રથમ ભાષા એટલે કે માતૃભાષા તરીકે શીખવવામાં આવે છે, તેથી ધોરણ-૫ માં ભાષા શિક્ષણનો હેતુ

- ભાષાને સંવર્ધિત કરવાનો
- ભાષાની ઉપયોગીતાના સંદર્ભમાં વિશિષ્ટ સંજોગોમાં વપરાતી ભાષાના અનુયોગ માટે વિદ્યાર્થીઓને તૈયાર કરવાનો, અને
- બોલચાલની ભાષામાં વિષય કે સંદર્ભિત પરિસ્થિતિમાં કેવા શબ્દો અને વાક્યોનો અનુયોગ થાય છે તેની ભૂમિકા સ્પષ્ટ કરવાનો.

ખ. અધ્યયનનું પાસું

ધોરણ ૫ ના વિદ્યાર્થીઓની સમજની કક્ષા અમૂર્ત ન હોઈ સીધા પ્રસંગો થકી દ્રષ્ટાંત કે ઉદાહરણોની રજૂઆત કરી સમજ તેમજ સંવેદનાનું અનુગ્રહણ થાય તે રીતે વિદ્યાર્થીઓ અધ્યયન પ્રવૃત્ત બને તે માટે શિક્ષક અધ્યયનની પ્રક્રિયાના સૂત્રધાર તરીકે વિદ્યાર્થીઓના માનસપટલ પર સંવેદના અનુગ્રહિત કરવા માટે પ્રયત્નશીલ રહેશે.

૨ કૌશલ્ય પ્રાપ્તિની પ્રક્રિયા:

ભાષાશિક્ષણમાં સંવેદનાનું અનુગ્રહણ ખૂબ મહત્વની બાબત છે અને તે માટે વ્યાવહારિક પરિપ્રેક્ષ્યમાં જ કૌશલ્યનું ઘડતર શક્ય છે. પ્રથમ ભાષા શિક્ષણમાં ભાષા અને ચરિતાર્થ બાબતો વચ્ચેનું તાદાત્મ્ય જ ખૂબ મહત્વનું હોવાથી વિદ્યાર્થીઓના સમુદાય વિશેષ અને પર્યાવરણમાં ઉપલબ્ધ દ્રષ્ટાંત જ સંકલ્પનાત્મક ખ્યાલો જ કૌશલ્ય પ્રાપ્તિ માટે જરૂરી હોઈ વર્ગખંડમાં વિષયને લગતા વિડિયો, ચિત્રો, ફોટો, વિગેરે રજૂ કરવામાં આવશે.

૩ અધ્યયનના સ્ત્રોતો:

- વિડિયો (ICT)	- પાઠ્યપુસ્તક
- ચિત્રો (ICT)	- વર્ગવ્યવહાર
- ફોટોગ્રાફ્સ (ICT)	

૪ મુક્ત અન્વેષણની તકો:

વિદ્યાર્થીઓ મુક્ત મને અને અધ્યયન યોગ્ય વાતાવરણમાં અભ્યાસ કરી શકે તે માટે શિક્ષક દર્શાવેલ અધ્યયનની પ્રક્રિયાનો અનુયોગ કરશે.

- જૂથકાર્ય અને જૂથ ચર્ચા
- મુક્ત સાહચર્ય કેળવાય તે માટે વિડિયો દ્વારા કથા કે પાઠની રજૂઆત
- વિદ્યાર્થીઓ સંપૂર્ણ સ્વતંત્ર રીતે વિચારી શકે અને સમજી શકે તે માટે કોઈપણ પ્રકારની સૂચના કે પઠન વગરનું નિદર્શન

Engage

શિક્ષકની પ્રવૃત્તિ	જૂથ અધ્યયન: શિક્ષક વિદ્યાર્થીઓને પાચ/છ ના જૂથમાં વહેચી દેશે અને વિદ્યાર્થીઓને કુમારપાળ દેસાઈનો પરિચય, ચિત્ર, એમના દ્વારા રચાયેલ અન્ય સાહિત્ય વિશે વિવિધ સ્રોત પરથી માહિતી મેળવવાનું કહેશે.
વિદ્યાર્થીની પ્રવૃત્તિ	વિદ્યાર્થીઓ જૂથમાં કુમારપાળ દેસાઈનો પરિચય, ચિત્ર, એમના દ્વારા રચાયેલ અન્ય સાહિત્યકૃતિ વિશે માહિતી વિવિધ સ્રોતોમાંથી મેળવી કે શિક્ષક પાસેથી મેળવી સંકલિત કરી જૂથમાં પ્રસ્તુત કરશે. [Video 1] (See folder- File no. 01)
શિક્ષકની પ્રવૃત્તિ	શિક્ષક વડોદરાના શ્રી કમલેશ પટેલ વિષે વાત કરી તેમનો વિડિયો બતાવી વિષય પ્રવેશ કરાવશે. [Video 2] (See folder- File no. 02,)[http://youtube.com/watch?v=VFCy-GXYIYY]
વિદ્યાર્થીની પ્રવૃત્તિ	વિદ્યાર્થીઓ કમલેશ પટેલના ડાન્સનો વિડિયો જોશે અને તેમના વિશેની માહિતી એકત્ર કરશે. શ્રી કમલેશ પટેલની શારીરિક ક્ષમતા વિશે ચર્ચા કરી સાથી અધ્યેતાઓને જાણાવશે. વિદ્યાર્થીઓ શ્રી કમલેશ પટેલની અક્ષમતા સામે લડવાના ગુણને સમજવાનો પ્રયત્ન કરશે અને શારીરિક પંગૂતાની સમજ કેળવશે..
શિક્ષકની પ્રવૃત્તિ	શિક્ષક અન્ય શારીરિક પંગૂતા ધરાવતી વ્યક્તિઓ કે જેઓએ સમાજમાં અનેરૂ પ્રદાન કર્યું છે તેની વિગતો દર્શાવતી એક નાની વિડિયો વર્ગ સમક્ષ રજૂ કરશે. [PPT], (See folder- File no. 03)
વિદ્યાર્થીની પ્રવૃત્તિ	વિદ્યાર્થીઓ વિડીયોદ્વારા અન્ય શારીરિક પંગૂતા ધરાવતી વ્યક્તિઓના જીવન અને તેઓના સમાજમાં યોગદાન વિષે માહિતી મેળવશે અને શારીરિક પંગૂતા હોવા છતાંય તેઓની શક્તિઓને કેવી રીતે સમૃદ્ધ કરી તે સમજવાનો પ્રયત્ન કરશે.
શિક્ષકની પ્રવૃત્તિ	શિક્ષક અપંગનાં ઓજસ પાથનો વિડિયો વર્ગ સમક્ષ રજૂ કરશે. [Video 4], (See folder- File no. 04)
વિદ્યાર્થીની પ્રવૃત્તિ	વિદ્યાર્થીઓ વિડીયો દ્વારા અપંગનાં ઓજસમાં નિરૂપાયેલ વોલ્ટરનાં જીવનના અંશોને વિગતે સમજવાનો પ્રયત્ન કરશે. વોલ્ટરની પંગૂતા સામેનો સંઘર્ષ સમજવાનો પ્રયત્ન કરશે અને વોલ્ટર કેવી રીતે માનસિક રીતે અને શારીરિક રીતે સંઘર્ષ માટે સજ્જ થયો તે જોશે અને શારીરિક અક્ષમતા ધરાવતી વ્યક્તિઓ પરત્વેનો દૃષ્ટિકોણ બદલાશે.

Explore

શિક્ષકની પ્રવૃત્તિ	શિક્ષકશ્રી વિદ્યાર્થીઓને સુનિયોજિત પાચ/છના જૂથમાં વહેચી દેશે અને વિદ્યાર્થીઓને તેઓની આસપાસ રહેતી વ્યક્તિઓમાં જો કોઈ આવી અક્ષમતાઓ હોય તો તે ઓળખી કાઢવા માટે તેમજ આવી અન્ય વ્યક્તિઓના જીવનકવન શોધી લાવવા કહેશે.
વિદ્યાર્થીની પ્રવૃત્તિ	વિદ્યાર્થીઓ જૂથમાં કાર્ય કરી તદનુરૂપ દૃષ્ટાંતો શોધી લાવશે.
શિક્ષકની પ્રવૃત્તિ	શિક્ષકશ્રી વિદ્યાર્થીઓને પાચ/છ ના જૂથ માં વહેચી દેશે અને વિદ્યાર્થીઓને અન્ય શારીરિક પંગૂતા ધરાવતી વ્યક્તિઓના વિડિયો આપશે અને તેમાં ચિત્રિત વ્યક્તિઓની પંગૂતાની નોંધ તેમજ તેઓના સમાજમાં વિશિષ્ટ પ્રદાન વિષે માહિતી એકત્ર કરવાનું અને તે નિયત પ્રાર્થનામાં તૈયાર કરવાની સૂચના આપશે અને સંજોગો અનુસાર

	વિદ્યાર્થીઓને તેઓના જૂથમાં તેઓના કાર્યમાં મદદરૂપ બનશે. [Video 5, Video 6, Video7, Video 8, Video 9, Video 10, Video 11, Video 12..]
વિદ્યાર્થીની પ્રવૃત્તિ	વિદ્યાર્થીઓ જૂથમાં શિક્ષક દ્વારા પૂરા પાડવામાં આવેલ પ્રાર્થનામાં યોગ્ય માહિતી તૈયાર કરશે અને તેનું સંકલિત સ્વરૂપ જૂથકાર્ય તરીકે વર્ગ સમક્ષ રજૂ કરવા માટે આખરી સ્વરૂપ આપશે.

Explain

શિક્ષકની પ્રવૃત્તિ	શિક્ષક વિદ્યાર્થીઓને આપેલ જૂથકાર્યના સંકલિત પ્રાર્થનાને વર્ગ સમક્ષ રજૂ કરવા માટેની સૂચના આપશે.
વિદ્યાર્થીની પ્રવૃત્તિ	વિદ્યાર્થીઓ જૂથ અનુસાર વર્ગ સમક્ષ તેઓએ તૈયાર કરેલ માહિતી રજૂ કરશે.
શિક્ષકની પ્રવૃત્તિ	શિક્ષક વિદ્યાર્થીઓને શારીરિક પંગૂતા વિષે સામાન્ય માહિતી આપશે અને વિવિધ પંગૂતાઓ વિષે સમજ આપશે.
વિદ્યાર્થીની પ્રવૃત્તિ	શિક્ષકે દર્શાવેલ વિવિધ પંગૂતાઓના ચિત્રોમાંથી વિદ્યાર્થીને પંગૂતાને ઓળખી બતાવશે.

{Explanation can be recorded}

Elaborate

શિક્ષકની પ્રવૃત્તિ	શિક્ષક વિદ્યાર્થીઓને તેઓ ન સમજ્યા હોય તેવા શબ્દો જણાવવાનું કહેશે અને તે શબ્દનો અર્થ સમજાવવાનો પ્રયત્ન કરશે.
શિક્ષકની પ્રવૃત્તિ	શિક્ષક નીચે જણાવેલ વિવિધ પંગૂતાનાં લક્ષણો જણાવવા માટે વિદ્યાર્થીઓને કહેશે.
વિદ્યાર્થીની પ્રવૃત્તિ	<ul style="list-style-type: none"> ✚ જો કોઈ વ્યક્તિ જોઈ ન શકતી હોય તો તે કેવી રીતે વર્તે તે જણાવશે. (રોલ-પ્લે) ✚ જો કોઈ વ્યક્તિ ચાલી ન શકતી હોય તો તે કેવી રીતે વર્તે તે જણાવશે. (રોલ-પ્લે) ✚ જો કોઈ વ્યક્તિ સાંભળી ન શકતી હોય તો તે કેવી રીતે વર્તે તે જણાવશે. (રોલ-પ્લે) ✚ જો કોઈ વ્યક્તિ બોલી ન શકતી હોય તો તે કેવી રીતે વર્તે તે જણાવશે. (રોલ-પ્લે) ✚ જો કોઈ વ્યક્તિ લખી ન શકતી હોય તો તે કેવી રીતે વર્તે તે જણાવશે. (રોલ-પ્લે)

Integrate this in social condition

Evaluate

શિક્ષકની પ્રવૃત્તિ	શિક્ષક વિદ્યાર્થીઓને એક વિડિયો દ્વારા વિવિધ પંગૂતાને ઓળખી બતાવવાનું કહેશે. (Video 08)
વિદ્યાર્થીની પ્રવૃત્તિ	વિદ્યાર્થીઓ વિડિયોમાં દર્શાવેલ પંગૂતાને ઓળખી કાઢશે અને વર્ગ સમક્ષ મૌખિક રજૂઆત કરશે.
શિક્ષકની પ્રવૃત્તિ	શિક્ષક વિદ્યાર્થીઓને પાઠને આધારે વિષયવસ્તુ અનુસાર એક સંવાદ કરશે અને વિદ્યાર્થીઓએ જ્યાં માહિતી (Information Gap) પૂરી પાડવાની હશે ત્યાં રોકાશે અને વિદ્યાર્થીઓને પૂર્તતા કરવાનું કહેશે.
વિદ્યાર્થીની પ્રવૃત્તિ	<p>૧. વોલ્ટરને લકવાના રોગે ઘેરી લીધો, તેના _____ (વિદ્યાર્થીઓ વોલ્ટરની લકવાગ્રસ્ત પરિસ્થિતિનું વર્ણન કરે)</p> <p>૨. દાકતરોએ વોલ્ટરના રોગ વિષે અભિપ્રાય આપ્યો કે _____ (વિદ્યાર્થીઓ વોલ્ટરની લકવાગ્રસ્ત પરિસ્થિતિ અંગે દાકતરે આપેલો અભિપ્રાય જણાવશે.)</p>

	<p>૩. વોલ્ટરે તેના પગને કહ્યું કે _____ (વિદ્યાર્થીઓ વોલ્ટરની મનોદશા અંગે પગને જે કહ્યું હતું તે યાદ કરી જણાવશે)</p> <p>૪. વોલ્ટરની વાત સાંભળી રૂમમાં આવેલી તેની માતાએ વોલ્ટરને કહ્યું કે _____ (વિદ્યાર્થીઓ વોલ્ટરની માતાએ આપેલી પ્રેરણા યાદ કરે અને તેનું સંદર્ભિત વર્ણન કરે)</p> <p>૫. ઊંચા કૂદકાની સ્પર્ધા જોઈ વોલ્ટરે સંકલ્પ કર્યો કે _____ (વિદ્યાર્થીઓ વોલ્ટરના દૃઢ નિર્ણયને જણાવશે)</p> <p>૬. અથાગ પ્રયત્નો પછી યોજાયેલા ઓલિમ્પિક રમતોત્સવમાં વોલ્ટરે _____ (વિદ્યાર્થીઓ વોલ્ટરની ઓલિમ્પિક રમતોત્સવમાં પ્રાપ્ત કરેલ સિદ્ધિ જણાવશે)</p>
--	--

=x=x=x=x=x=x=x=

વિષય : ગુજરાતી વ્યાકરણ ધોરણ : 5

- **પ્રસ્તાવના :**

ભાષા શિક્ષણ એ પ્રાથમિક કક્ષાના શિક્ષણની બુનિયાદ છે. જો ભાષામાં ક્યાશ રહી જાય તો તેની સીધી અસર બાળકના શૈક્ષણિક વિકાસ પર પડે છે. ભાષાને સમૃદ્ધ બનાવવા માટે શબ્દભંડોળ, ઉચ્ચારશુદ્ધિ, શુદ્ધલેખન, વિરામચિહ્નો ખૂબ મહત્વનો ભાગ ભજવે છે. વિરામચિહ્નો મુખ્યત્વે અર્થની સ્પષ્ટતા માટે વપરાય છે. વિરામચિહ્નો વિશિષ્ટ અર્થનો બોધ કરાવવામાં વાચકને સહાયરૂપ બને છે. યોગ્ય સ્થાન પર યોગ્ય વિરામચિહ્નોનો ઉપયોગ વાચકને અર્થસભર બનાવે છે, જ્યારે અયોગ્ય સ્થાન પર વિરામચિહ્નોનો ઉપયોગ અનર્થ પણ સર્જી શકે છે.

- **અધ્યયન હેતુઓ :**

- યોગ્ય વિરામચિહ્નો, માન્ય જોડણી સાથે મરોડદાર લેખન કરી શકશે.
- શબ્દો વચ્ચે યોગ્ય અંતર રાખી વિરામચિહ્નો તથા માન્ય જોડણી સાથેનું શ્રુતલેખન કરી શકશે.

- **વિષયવસ્તુ :**

- વિરામચિહ્નો
  - પૂર્ણવિરામ (.)
  - અલ્પવિરામ (,)
  - પ્રશ્નચિહ્ન(?)
  - ઉદ્ગારચિહ્ન (!)
  - અવતરણચિહ્ન (“ ....”)

- **Process Skills :**

પ્રસ્તુત વિષયવસ્તુમાં નીચેના જોવાં કૌશલ્યોનો વિકાસ થશે:

શ્રવણ, કથન, વાચન, લેખન, વર્ણન, અર્થગ્રહણ, રસાસ્વાદન, શબ્દભંડોળ, ઉચ્ચારશુદ્ધિ, શુદ્ધલેખન

- **Learning Resources:-**

- ઈન્ટરનેટ- સર્ચ એન્જિન, યુ ટ્યુબ, મોબાઈલ/ ટેબલેટ, કાર્ટુન્સ, ચિત્રવાર્તા, ન્યુઝપેપર પૂર્તિ, કોમિક્સ
- વિષયવસ્તુના સંદર્ભમાં ગ્રામ્ય/ શહેરી વિસ્તારના પરિપ્રેક્ષ્યમાં વિવિધ અધ્યયન અનુભવો.

ક્રમ	વિષયવસ્તુ	ICT Tool	શિક્ષકની પ્રવૃત્તિ	વિદ્યાર્થીની પ્રવૃત્તિ	અધ્યાપન શાસ્ત્ર
	Engage (પ્રવૃત્ત)				
	<p>નીચેના જેવા વિધાનો આપવામાં આવશે :</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. બોલો હવે આપણે શું કરવું 2. આ વાત તમારે પહેલાં કહેવી જોઈએ 3. અરે આવડું મોટું તળાવ 4. સારુ હવે થોડી વાર બેસવું છે 5. ગામમાં દવાખાનું નિશાળ બેંક અને પોસ્ટઓફિસ આવી હતી 6. લો એક મુઠી ચણામાં શું થશે 7. હું પણ નાનું મોટું તપ તો કરું જ છું 		શિક્ષક કેટલાક વિધાનો દર્શાવશે અને વિદ્યાર્થી આ વિધાનોનો અર્થ સમજી લખવા જણાવશે.	વિદ્યાર્થીઓ દરેક વિધાનોના પોતે સમજેલા અર્થ વ્યક્તિગત રીતે નોંધ કરશે. આ વિધાનોનો અર્થ સમજી લખવા જણાવશે.	લેખન કૌશલ્ય અને વર્ણન કરવાની ક્ષમતાનો વિકાસ
2	ઉપરના જેવા વિધાનોની સ્લાઈડ.	સ્લાઈડ/ ચિત્ર	શિક્ષક વિદ્યાર્થીના જૂથ પાડશે તથા દરેક જૂથમાં તેમણે કરેલ અર્થઘટનની ચર્ચા કરવાનું કહેશે.	વિદ્યાર્થીઓ જૂથમાં ચર્ચા કરી દરેકે કરેલા અર્થઘટનમાં તફાવત છે કે કેમ, શું તફાવત છે વગેરે ચર્ચા કરી શા માટે તફાવત છે તે તારવશે.	જૂથ ચર્ચા, તારણ અને વર્ણન કરવાની ક્ષમતાનો વિકાસ
	EXPLORE				
3	વિષય પ્રવેશ		શિક્ષક વિદ્યાર્થીને જેના વ્યક્તિગત અર્થઘટન જુદા-જુદા થતા હોય તેવા (ઉપરના જેવા) વિધાનો લખવા પ્રેરિત કરશે.	વિદ્યાર્થીને જેના અર્થઘટન જુદા-જુદા થઈ શકતા હોય તેવા કેટલાક વિધાનો રચશે.	વર્ણન કરવાની ક્ષમતાનો વિકાસ, લેખન કૌશલ્યનો વિકાસ

	Explain				
4	<p>પૂર્ણવિરામની રજૂઆત સ્લાઈડ/કાર્ડ દ્વારા (એનિમેટેડ ટેક્સ્ટ સાથે)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. આ કૂલ સુંદર છે. 2. એક ગામ હતું. 3. એક સરસ મજાનું ગામ હતું. 4. એક સરસ મજાનું મોટું ગામ હતું. 	સ્લાઈડ	શિક્ષક જુદી જુદી સ્લાઈડ સાથે પૂર્ણવિરામની ચર્ચા કરશે. સાથે કેટલાંક ઉદાહરણો રજૂ કરશે.	વિદ્યાર્થી ચર્ચામાં ભાગ લેશે. તથા સ્લાઈડ/કાર્ડ ધ્યાનપૂર્વક નિહાળશે.	સક્રીય ભાગીદારી, અવલોકન કૌશલ્યનો વિકાસ
	Elaborate				
5	પૂર્ણવિરામનો ઉપયોગ કરી પોતાના પૂર્વજ્ઞાનના સંબંધમાં વિધાનોનું નિર્માણ		શિક્ષક વિદ્યાર્થીને કેટલાંક વિધાનોનું નિર્માણ કરવા પ્રેરિત કરશે.	વિદ્યાર્થીઓ પોતાના પૂર્વજ્ઞાનના સંદર્ભમાં પૂર્ણવિરામનો ઉપયોગ કરી કેટલાક વિધાનો રચશે.	વાર્ણન કરવાની ક્ષમતાનો વિકાસ, લેખન કૌશલ્યનો વિકાસ
6	પૂર્ણવિરામનો ઉપયોગ કરી યોગ્ય વાક્ય રચના (કમ્પ્યુટર પર શબ્દ ગોઠવાણી દ્વારા અર્થપૂર્ણ વાક્યરચના)	Computer Quiz	શિક્ષક કમ્પ્યુટર પર શબ્દ ગોઠવાણી દ્વારા અર્થપૂર્ણ વાક્યરચના પ્રવૃત્તિનું નિદર્શન કરશે.	વિદ્યાર્થી કમ્પ્યુટર પર શબ્દ ગોઠવાણી દ્વારા અર્થપૂર્ણ વાક્યરચના કરશે.	સક્રિય ભાગીદારી, અર્થગ્રહણ
	Explain				
7	<p>અલ્પવિરામની રજૂઆત સ્લાઈડ (એનિમેટેડ ટેક્સ્ટ સાથે) /કાર્ડ દ્વારા</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. મેલુલ, તું પણ આવજો. 2. ચિંતા ન કરો, હું તમારી સાથે છું. 3. બા, કાકા, દાદા અને હું પ્રવાસમાં ગયાં હતાં. 4. જાઓ, સાંજે આવજો. 	સ્લાઈડ	શિક્ષક જુદી જુદી સ્લાઈડ સાથે અલ્પવિરામની ચર્ચા કરશે. સાથે કેટલાંક ઉદાહરણો રજૂ કરશે.	વિદ્યાર્થી ચર્ચામાં ભાગ લેશે. તથા સ્લાઈડ/કાર્ડ ધ્યાનપૂર્વક નિહાળશે.	સક્રિય ભાગીદારી, અવલોકન કૌશલ્યનો વિકાસ
	Elaborate				
8	અલ્પવિરામનો ઉપયોગ કરી પોતાના પૂર્વજ્ઞાનના સંબંધમાં વિધાનોનું નિર્માણ		શિક્ષક વિદ્યાર્થીને કેટલાંક વિધાનોનું નિર્માણ કરવા પ્રેરિત કરશે.	વિદ્યાર્થીઓ પોતાના પૂર્વજ્ઞાનના સંદર્ભમાં અલ્પવિરામનો ઉપયોગ કરી કેટલાક વિધાનો રચશે.	વાર્ણન કરવાની ક્ષમતાનો વિકાસ, લેખન કૌશલ્યનો વિકાસ

9	અલ્પવિરામનો ઉપયોગ કરી યોગ્ય વાક્ય રચના (કમ્પ્યુટર પર શબ્દ ગોઠવાણી દ્વારા અર્થપૂર્ણ વાક્યરચના)	Computer Quiz	શિક્ષક કમ્પ્યુટર પર શબ્દ ગોઠવાણી દ્વારા અર્થપૂર્ણ વાક્યરચના પ્રવૃત્તિઆપશે.	વિદ્યાર્થી કમ્પ્યુટર પર શબ્દ ગોઠવાણી દ્વારા અર્થપૂર્ણ વાક્યરચના કરશે.	સક્રિય ભાગીદારી, અર્થગ્રહણ
	Explain				
10	પ્રશ્નચિહ્નની રજૂઆત સ્લાઈડ (એનિમેટેડ ટેક્સ્ટ સાથે) /કાર્ડ દ્વારા 1. આ તમે શું બોલો છો? 2. આનું સરસ કામ કોણે કર્યું? 3. તમે શું વાંચો છો?	સ્લાઈડ	શિક્ષક જુદી જુદી સ્લાઈડ સાથે પ્રશ્નચિહ્નની ચર્ચા કરશે. સાથે કેટલાંક ઉદાહરણો રજૂ કરશે.	વિદ્યાર્થી ચર્ચામાં ભાગ લેશે. તથા સ્લાઈડ/કાર્ડ ધ્યાનપૂર્વક નિહાળશે.	સક્રિય ભાગીદારી, અવલોકન કૌશલ્યનો વિકાસ
	Elaborate				
11	પ્રશ્નચિહ્નનો ઉપયોગ કરી પોતાના પૂર્વજ્ઞાનના સંબંધમાં વિધાનોનું નિર્માણ		શિક્ષક વિદ્યાર્થીને કેટલાંક વિધાનોનું નિર્માણ કરવા પ્રેરિત કરશે.	વિદ્યાર્થીઓ પોતાના પૂર્વજ્ઞાનના સંદર્ભમાં પ્રશ્નચિહ્નનો ઉપયોગ કરી કેટલાક વિધાનો રચશે.	વર્ણન કરવાની ક્ષમતાનો વિકાસ, લેખન કૌશલ્યનો વિકાસ
12	પ્રશ્નચિહ્નનો ઉપયોગ કરી યોગ્ય વાક્ય રચના (કમ્પ્યુટર પર શબ્દ ગોઠવાણી દ્વારા અર્થપૂર્ણ વાક્યરચના)	Computer Quiz	શિક્ષક કમ્પ્યુટર પર શબ્દ ગોઠવાણી દ્વારા અર્થપૂર્ણ વાક્યરચના પ્રવૃત્તિ આપશે.	વિદ્યાર્થી કમ્પ્યુટર પર શબ્દ ગોઠવાણી દ્વારા અર્થપૂર્ણ વાક્યરચના કરશે.	સક્રિય ભાગીદારી, અર્થગ્રહણ

	Explain				
13	ઉદ્ગારચિહ્નની રજૂઆત સ્લાઈડ (એનિમેટેડ ટેક્સ્ટ સાથે) /કાર્ડ દ્વારા 1. વાહ ! કેવું સરસ તળાવ! 2. જોયું, કામ કેટલું મજા પડે તેવું છે ! 3. બહુ બહાદુર હો, બિલ્વીના અવાજથી બી ગયો !	સ્લાઈડ	શિક્ષક જુદી જુદી સ્લાઈડ સાથે ઉદ્ગારચિહ્નની ચર્ચા કરશે. સાથે કેટલાંક ઉદાહરણો રજૂ કરશે.	વિદ્યાર્થી ચર્ચામાં ભાગ લેશે. તથા સ્લાઈડ/કાર્ડ ધ્યાનપૂર્વક નિહાળશે.	સક્રિય ભાગીદારી, અવલોકન કૌશલ્યનો વિકાસ

	Elaborate				
14	ઉદ્ગારચિહ્નનો ઉપયોગ કરી પોતાના પૂર્વજ્ઞાનના સંબંધમાં વિધાનોનું નિર્માણ		શિક્ષક વિદ્યાર્થીને કેટલાંક વિધાનોનું નિર્માણ કરવા પ્રેરિત કરશે.	વિદ્યાર્થીઓ પોતાના પૂર્વજ્ઞાનના સંદર્ભમાં ઉદ્ગારચિહ્નનો ઉપયોગ કરી કેટલાક વિધાનો રચશે.	વાર્ણન કરવાની ક્ષમતાનો વિકાસ, લેખન કૌશલ્યનો વિકાસ
15	ઉદ્ગારચિહ્નનો ઉપયોગ કરી યોગ્ય વાક્ય રચના (કમ્પ્યુટર પર શબ્દ ગોઠવાણી દ્વારા અર્થપૂર્ણ વાક્યરચના)	Computer Quiz	શિક્ષક કમ્પ્યુટર પર શબ્દ ગોઠવાણી દ્વારા અર્થપૂર્ણ વાક્યરચના પ્રવૃત્તિ આપશે.	વિદ્યાર્થી કમ્પ્યુટર પર શબ્દ ગોઠવાણી દ્વારા અર્થપૂર્ણ વાક્યરચના કરશે.	સક્રિય ભાગીદારી, અર્થગ્રહણ
	Explain				
13	અવતરણચિહ્નની રજૂઆત સ્લાઈડ (એનિમેટેડ ટેક્સ્ટ સાથે) /કાર્ડ દ્વારા 1. બિરબલે કહે, 'જહાપનાહની જય હો !'. 2. મોચીએ કહ્યું, 'દોઢ રૂપિયો આપો'. 3. 'દુધ પી લે બેટા', મમ્મીએ કહ્યું.	સ્લાઈડ	શિક્ષક જુદી જુદી સ્લાઈડ સાથે અવતરણચિહ્નની ચર્ચા કરશે. સાથે કેટલાંક ઉદાહરણો રજૂ કરશે.	વિદ્યાર્થી ચર્ચામાં ભાગ લેશે. તથા સ્લાઈડ/કાર્ડ ધ્યાનપૂર્વક નિહાળશે.	સક્રિય ભાગીદારી, અવલોકન કૌશલ્યનો વિકાસ

	Elaborate				
14	અવતરણચિહ્નનો ઉપયોગ કરી પોતાના પૂર્વજ્ઞાનના સંબંધમાં વિધાનોનું નિર્માણ		શિક્ષક વિદ્યાર્થીને કેટલાંક વિધાનોનું નિર્માણ કરવા પ્રેરિત કરશે.	વિદ્યાર્થીઓ પોતાના પૂર્વજ્ઞાનના સંદર્ભમાં અવતરણચિહ્નનો ઉપયોગ કરી કેટલાક વિધાનો રચશે.	વાર્ણન કરવાની ક્ષમતાનો વિકાસ, લેખન કૌશલ્યનો વિકાસ
15	કમ્પ્યુટર સ્ક્રીન પરનું ચિત્ર જોઈ અવતરણચિહ્નવાળા વાક્યોની રચના	Comuter Graphics/ Picture Story	શિક્ષક કમ્પ્યુટર પર ચિત્ર દર્શાવી અવતરણચિહ્નવાળા વાક્યો રચવા પ્રેરશે.	વિદ્યાર્થી ચિત્ર નિહાળી અવતરણચિહ્નવાળા અર્થપૂર્ણ વાક્યરચશે.	સક્રિય ભાગીદારી, અવલોકન કૌશલ્યનો વિકાસ, લેખન અને અર્થગ્રહણ
	Evaluation (મૂલ્યાંકન)				
	અકબર-બિરબલની કાલ્પનિક સ્વનિર્મિત વાર્તાના વિડીયોનું નિદર્શન	Animation / Video	શિક્ષક કમ્પ્યુટર પર એનિમેશન/વિડીયો દર્શાવશે.	વિદ્યાર્થી એનિમેશન/વિડીયો /ઓડિયો નિહાળી વાર્તામાં યોગ્ય વિરામચિહ્નો મૂકશે.	સક્રિય ભાગીદારી, લેખન અને અર્થગ્રહણ કૌશલ્યનો વિકાસ,

---

Resource Persons from Gujarat

ડૉ. જિજ્ઞેશ બી. પટેલ
આસિસ્ટન્ટ પ્રોફેસર, સેન્ટર ઓફ એજ્યુકેશન, ચિલ્ડ્રન્સ યુનિવર્સિટી,
ગાંધીનગર. મો. 9429429550
E-mail : jig_har@yahoo.com

ડૉ. મિનલબા જાડેજા
આસિસ્ટન્ટ પ્રોફેસર, સેન્ટર ઓફ એજ્યુકેશન, ચિલ્ડ્રન્સ યુનિવર્સિટી,
ગાંધીનગર. મો. 760043400
E-mail : jadejaminal@yahoo.in

ડૉ. નિલેશ આર. ચાપાનેરી
સિ. લેક્ચરર, જિલ્લા શિક્ષણ અને તાલીમ ભવન
અમરેલી. મો. 9879499565
E-mail : Nileshchapaneri2016@gmail.com

ડૉ. કલ્પેશ એચ. પાઠક
પ્રિન્સિપાલ, સેન્ટર ઓફ એજ્યુકેશન,
ઈન્ડિયન ઈન્સ્ટિટ્યુટ ઓફ ટીચર એજ્યુકેશન, ગાંધીનગર
મો. 9426334140
E-mail : khpathak@gmail.com

ડૉ. સુભાષ કે. મકવાણા
આસિસ્ટન્ટ પ્રોફેસર,
એન.એચ. પટેલ કોલેજ ઓફ એજ્યુકેશન, આણંદ
મો. 9426410176
E-mail : svmakwana@yahoo.co.in

વાસુદેવ બી. સોઢા
નિવૃત્ત વ્યાખ્યાતા, જિલ્લા શિક્ષણ અને તાલીમ ભવન
અમરેલી. મો. 9925986846
E-mail : vasudevsodha@gmail.com

Resource Persons from RIE, Bhopal

ડૉ. સુરેશ કે. મકવાણા
આસિસ્ટન્ટ પ્રોફેસર (ગુજરાતી)
ક્ષેત્રીય શિક્ષણ સંસ્થાન, ભોપાલ
મો. ૯૮૨૬૮૧૫૭૨૦
E-mail : skmakwana74@gmail.com

ડૉ. રમેશ બાબુ
પ્રોફેસર ઈન એજ્યુકેશન
ક્ષેત્રીય શિક્ષણ સંસ્થાન, ભોપાલ
મો. ૯૮૨૬૩૨૩૪૬૮
E-mail :

ડૉ. સંજય પંડાગલે
એસોસીએટ પ્રોફેસર
ક્ષેત્રીય શિક્ષણ સંસ્થાન, ભોપાલ
મો. ૯૮૨૬૨૯૬૨૮૨
E-mail : sanjaypadagale@gmail.com

ડૉ. પી.કે. ત્રિપાઠી
લાયબ્રેરીયન
ક્ષેત્રીય શિક્ષણ સંસ્થાન, ભોપાલ
મો. ૮૭૭૦૪૪૭૯૨૫
E-mail :

List of Participants

S.N.	Name	Official Address
1.	Hirenkumar Maheta	Himatnagar, Sabarkantha
2.	Mukesh H. Choudhari	Dang – Bijurpada
3.	Nilam H. Shukla	Abrama, Valsad
4.	Satish R. Patel	CRC Chhapari, Dist. Dahod
5.	Nirav M. Upadhyay	Dahod
6.	Dhirabhai N. Malivad	At. Rentiya Suki Nadi, Ta. Dist. Dahod
7.	Bachubhai H. Pargi	AT/TA/Dist. Dahod
8.	Bhabhor Chirag B.	Nandava Pri. Garbada, Dahod
9.	Baria Dinesh R.	Dadur Pri. School, Garbada
10.	Patel Umesh P.	Bhurthana Kasod, Ta. Choryasi, Surat
11.	Sanjay N. Prajapati	Gothan School, Olpad, Surat
12.	Simariya Nandan H.	Taluka Shala – 5 Khambhalia, Dev. Dwarka
13.	Ganatra Naimishi	Pardiya Pri. School, Ta. Jamkhambhalia, Di. D. Dwarka
14.	Shukla Dhruv Kumar B.	C.R.C. Bhavan, Mankuva, TA. Bhuj, Dist. Kutch
15.	Makwana Kishorkumar N.	Chirada Pri. School
16.	Sanghani Amit K.	Sherghadh Pri. School
17.	Mukesh Kumar J. Parikh	Rarela Pay Centre School, Ta. Becharji, Dist. Mehsana
18.	Sunil Kumar J. Patel	Ukarda Pri. School, Ta. Palanpur, Dist. Banuskantha
19.	Dhanjibhai M. Valera	Sri. Pri. School No. 13, Than, Dist. Surendranagar
20.	Kinjalkumar G. Patel	CRC Co Bhathvada, Ta. Devgadhi Baria, Dahod
21.	Nikhil. P. Prajapati	CRC Co Bhadbha, Dahod
22.	Mahesh Kumar C. Parmar	Kanyashala, Thasra (KHEDA)
23.	Kamlesh Kumar M. Shah	Pay Centre School, Ajupura, Anand
24.	Bharatkumar L. Chauhan	Gunjar P. School, Ta. Dhandhuka Dist. Ahmedabad
25.	Paresh M. Joshi	Sukhpup Primary School
26.	Jalamsing D. Vaghela	Hajipur Primary School, Patan
27.	Malek Ishtyaqahemad	N.V. Gusar Primary School, Panchmahal
28.	Baria Dhamendra Kumar Balvantsinh	Ved Faliya Pri. School, Panchmahal
29.	Gohil Jignesh M.	Sarvedi Pri. School, Bharnagar
30.	Bhargav K. Dave	Bhumbhali School, Ta. Dist. Bhavnagar
31.	Dasubhai S. Vasava	At. Primary Boys School, Selamba, Ta. Sagbara DT. SH
32.	Shantilal K. Bhoi	Gora (N.Pu.V.) Primary School, Narmada
33.	Rajnikant N. Raj	CRC Co. Tilakanda Di. Narmada
34.	Bharat Kumar P. Parmar	Htat Usadit School, IG CRC
35.	Rajeshkumar R. Bariya	CRC Piperi, Ta. Dhanpur, Dist. Dahod
36.	Jayantibhai Ambalal Mayavanshi	CRCT Kokarva, Po. Tokarva, Ta. Dhanpur, Dist. Dahod

---

37.	Dr. Falguni J. Gajjur	Galaliyawad Pri. School, Dahod
38.	Patel Kinjesh A.	CRC Co. Dudhamali, Ta. Dhanpur, Dist. Dahod
39.	Nayak Hiteshkumar Vasntlal	Didhiya Primary School, Khedbrahma, Sabarkantha
40.	Shashikant Jerambhai Tandel	BRC Navsari, At. Post. Itawa, Tel. Dist. Navsari
41.	Bhagvandas Dudhrejiya	Bakhalrad Primary School, Ta. Vasdan Dist. Rajkot
42.	Dhodakiya Ramesh Amarshibhai	Kamlapur Kanya Shala, Ta. Jasdon, Dist. Rajkot
43.	Dr. Mahammedrafiq Yusfbhai Achhava	Kanyashala No. 3, Viramgam, Dist. Ahmedabad
44.	Nirav Jani	Kumarshala No. 1, Rajula, Dist. Amreli
45.	Mehul H. Suthar	Laxmipura Pri. School, Ta. Kalol, Dist. Gandhinagar

विभिन्न गतिविधियों का फोटो संग्रह

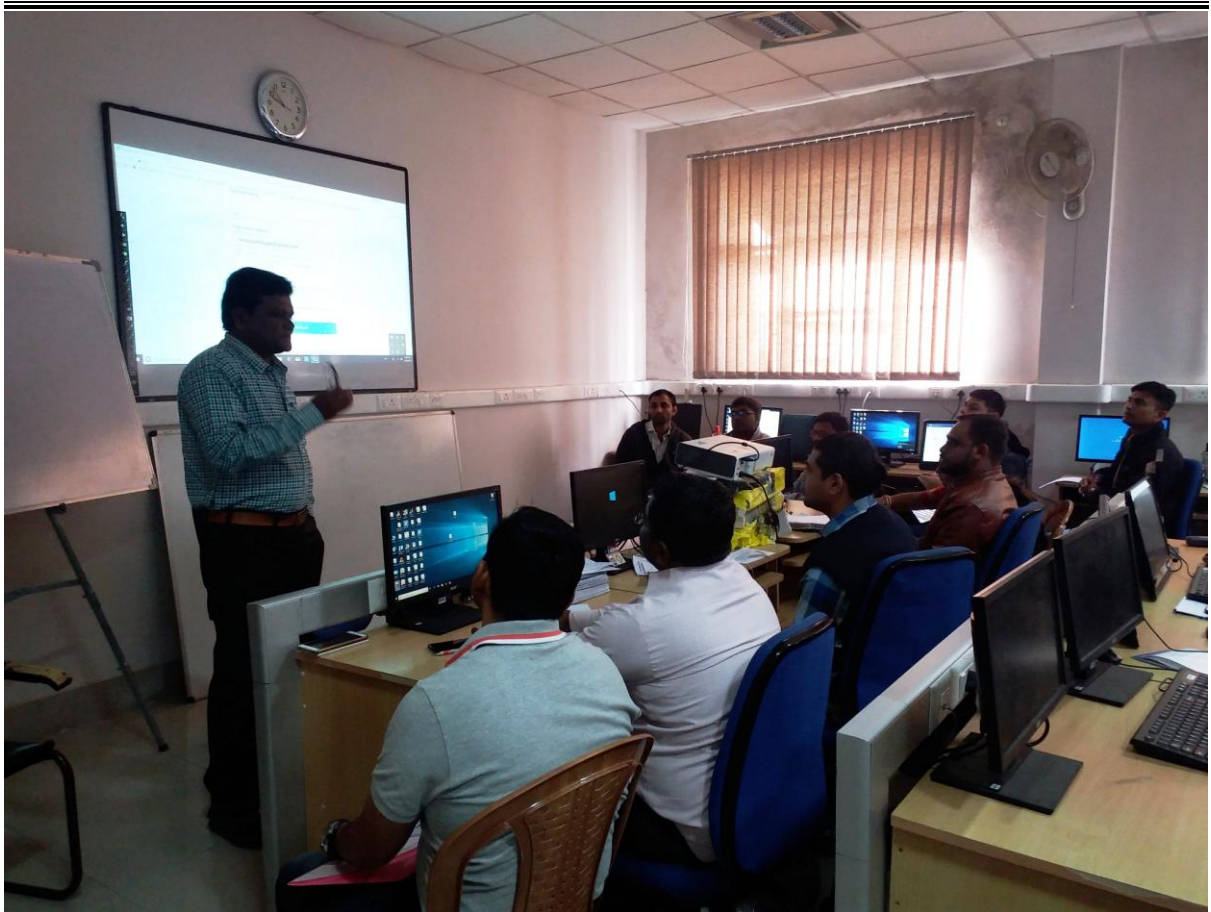

ग्रुप फोटो

Training Programme on "Developing ICT based Integrated Teaching Learning Material for Gujarati Language and Training of KRPs"

“Developing ICT based Integrated Teaching Learning Material for Gujarati Language and Training of KRP/SRGs of Gujarat”

**REGIONAL INSTITUTE OF EDUCATION (NCERT),
BHOPAL**